

**DEPARTAMENT BADAŃ SPOŁECZNYCH
I RYNKU PRACY
GŁÓWNEGO URZĘDU STATYSTYCZNEGO
URZĄD STATYSTYCZNY W KRAKOWIE**

Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami w samorządzie gminnym

Raport z realizacji badania

**GŁÓWNY URZĄD STATYSTYCZNY
Warszawa, luty 2025 r.**

**Opracowanie
merytoryczne**

Główny Urząd Statystyczny
Urząd Statystyczny w Krakowie

**Korekta merytoryczna
Korekta redakcyjna**

dr Piotr Łysoń

Kierujący:

W zakresie części metodologicznej raportu: Agnieszka Czekaj –
kierownik wydziału, Ośrodek Statystyki Kultury w Urzędzie
Statystycznym w Krakowie

W zakresie części analitycznej raportu: Wacława Kraśniewska –
naczelnik Wydziału Statystyki Dziedzictwa Narodowego i Analiz
Przekrojowych w Departamencie Badań Społecznych i Rynku Pracy,
Główny Urząd Statystyczny

Zespół autorski

W zakresie części metodologicznej raportu:

Ewa Bińczycka
Agnieszka Czekaj
Anna Kowacka

W zakresie części analitycznej raportu:

Izabela Jakubowska
Wacława Kraśniewska
Marek Więckowski

W przypadku cytowania danych Głównego Urzędu Statystycznego prosimy o zamieszczenie informacji: „Źródło danych GUS”, a w przypadku publikowania obliczeń dokonanych na danych opublikowanych przez GUS prosimy o zamieszczenie informacji: „Opracowanie własne na podstawie danych GUS”.

PRZEDMOWA

Dla prawidłowego planowania polityki w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami niezbędne są wiedza o dziedzictwie kulturowym i informacje umożliwiające przeprowadzanie oceny sytuacji oraz właściwą identyfikację problemów. Dzięki temu możliwe jest wytyczanie celów oraz kierunków dalszych prac. Działania dotyczące ochrony zabytków stanowią jedno z zadań władz lokalnych skierowanych na poprawę stanu zabytków położonych na ich terenie. Opracowanie programu i realizacja przyjętych zadań związanych z ochroną zabytków przez jednostki samorządu terytorialnego mają ułatwić aktywne zarządzanie zasobem stanowiącym dziedzictwo kulturowe gmin.

Inicjatywa Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Narodowego Instytutu Dziedzictwa dotycząca realizacji po raz drugi przez Główny Urząd Statystyczny badania *Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami w samorządzie gminnym (symbol KK-2)* miała na celu uzyskanie odpowiedzi na pytanie, na ile gminy realizują obowiązki wynikające z przepisów prawnych związanych z ochroną zabytków i jak to się zmieniło pomiędzy 2019 r. a 2023 r.

Badanie przeprowadzone w 2024 r. (zebrano informacje dotyczące 2023 r.) pozwoliło na pozyskanie danych statystycznych nt. ochrony zabytków w gminach. Uzyskane informacje umożliwiają sporządzenie charakterystyki zakresu i skali działań podejmowanych w gminach, w tym obejmujących prowadzenie ewidencji zabytków, realizacji programów opieki nad zabytkami, finansowania ochrony zabytków, porozumień o samorządowym konserwatorze zabytków, przedsięwzięć rewitalizacyjnych, informacji nt. parków kulturowych oraz gminnych planów ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych. Planowane jest kontynuowanie realizacji tego badania w cyklu czteroletnim.

Niniejszy raport przedstawia wyniki badania statystycznego *Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami w samorządzie gminnym* za 2023 r¹. na pełnej zbiorowości gmin, przy wykorzystaniu *Sprawozdania o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w samorządzie gminnym* o symbolu KK-2. Zakres tematyczny sprawozdania został podzielony na 7 działów, których zakres został opisany w części metodologicznej raportu.

¹ Program badań statystycznych statystyki publicznej na 2023 r. <https://bip.stat.gov.pl/dzialalnosc-statystyki-publicznej/program-badan-statystycznych/pbssp-2023/>.

Spis treści

PRZEDMOWA	3
Spis tablic.....	5
Spis wykresów	6
Spis map	7
Objaśnienia znaków umownych i ważniejsze skróty.....	8
Wstęp	9
Synteza	12
CZĘŚĆ 1. Raport metodologiczny.....	14
1.1. Zakres podmiotowy i przedmiotowy badania	14
1.2. Rodzaj i metoda badania.....	14
1.3. Narzędzia zbierania danych	14
1.4. Organizacja i zarządzanie realizacją badania.....	16
1.5. Ocena jakości badania	16
1.6. Zmienne występujące w badaniu	17
CZĘŚĆ 2. Wyniki badania ochrona zabytków i opieka nad zabytkami w samorządzie gminnym	20
2.1. Gminna ewidencja zabytków.....	20
2.2. Forma prowadzenia gminnej ewidencji zabytków.....	26
2.2.2. Zabytki nieruchome ujęte w gminnej ewidencji zabytków	30
2.3. Gminny program opieki nad zabytkami.....	37
2.3.1. Cele gminnego programu opieki nad zabytkami	41
2.4. Finansowanie ochrony zabytków w gminie poprzez udzielenie dotacji w 2023 r.....	47
2.5. Finansowanie opieki nad zabytkami w gminie poprzez finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach, do których gmina posiadała tytuł prawny w 2023 r.	55
2.6. Porozumienie o samorządowym konserwatorze zabytków	59
2.7. Rewitalizacja	61
2.7.1. Zapisy odnośnie do zabytków i dziedzictwa kulturowego w gminnych lub lokalnych programach rewitalizacyjnych w gminie.....	65
2.8. Inne narzędzia ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w samorządzie gminnym	70
2.8.1. Parki kulturowe	70
2.8.2. Gminny plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.....	72
2.8.3. Ustalenia dotyczące ochrony zabytków w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.....	73
Wnioski końcowe i rekomendacje.....	75
Wykaz załączników	76

Spis tablic

Tablica 1. Zestawienie najważniejszych danych zgromadzonych na podstawie <i>Sprawozdania o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w samorządzie gminnym</i>	12
Tablica 2. Prowadzenie gminnej ewidencji zabytków według rodzajów gmin i województw	20
Tablica 3. Odsetek gmin prowadzących gminną ewidencję zabytków	23
Tablica 4. Sposób przyjęcia gminnej ewidencji zabytków oraz rok założenia i ostatniej aktualizacji gminnej ewidencji zabytków według rodzajów gmin i województw	25
Tablica 5. Forma prowadzenia gminnej ewidencji zabytków według rodzajów gmin i województw ...	26
Tablica 6. Liczba kart adresowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków według rodzajów gmin i województw	27
Tablica 7. Zabytki ujęte w gminnej ewidencji zabytków według rodzajów gmin i województw	31
Tablica 8. Liczba zabytków (nieruchomych, archeologicznych, układów urbanistycznych lub ruralistycznych), włączonych lub wyłączonych z gminnej ewidencji zabytków	36
Tablica 9. Gminny program opieki nad zabytkami w 2023 r.	37
Tablica 10. Gminy posiadające i nieposiadające obowiązującego programu opieki nad zabytkami według rodzajów gmin	38
Tablica 11. Gminy posiadające i nieposiadające obowiązującego programu opieki nad zabytkami według rodzajów gmin w 2019 r. i 2023 r. – dynamika	39
Tablica 12. Gminy posiadające i nieposiadające obowiązującego programu opieki nad zabytkami według województw	40
Tablica 13. Cele i wskaźniki gminnego programu opieki nad zabytkami według rodzaju gminy i województw	42
Tablica 14. Cele przyjęte do realizacji w gminnych programach opieki nad zabytkami uznane za "bardzo ważne"	46
Tablica 15. Finansowanie ochrony zabytków w gminie - dotacje na zabytki	47
Tablica 16. Zabytki, dla których ubiegano się o dofinansowanie i objęte dofinansowaniem w ramach udzielonych dotacji według własności i rodzajów gmin	51
Tablica 17. Finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku, do którego gmina posiadała tytuł prawny w 2023 r.	55
Tablica 18. Środki przeznaczone na finansowanie opieki nad zabytkami w gminie, do których gmina posiadała tytuł prawny w 2023 r.	57
Tablica 19. Porozumienie o samorządowym konserwatorze zabytków zawarte z wojewodą	59
Tablica 20. Zakres spraw powierzonych przez gminę w ramach porozumienia zawartego z wojewodą	60
Tablica 21. Gminny lub lokalny program rewitalizacji według rodzajów gmin i województw	63
Tablica 22. Gminy, które sporządziły gminny lub lokalny program rewitalizacji według zapisów odnoszących się do zabytków lub dziedzictwa niematerialnego	65
Tablica 23. Zapisy odnoszące się do zabytków i dziedzictwa kulturowego w gminnych lub lokalnych programach rewitalizacyjnych w gminach	66
Tablica 24. Parki kulturowe	70
Tablica 25. Gminny plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych ..	72
Tablica 26. Ustalenia dotyczące ochrony zabytków w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego	73

Spis wykresów

Wykres 1. Prowadzenie gminnej ewidencji zabytków w 2023 r.	24
Wykres 2. Prowadzenie gminnej ewidencji zabytków według województw w 2023 r.	24
Wykres 3. Zabytki ujęte w gminnej ewidencji zabytków	31
Wykres 4. Liczba zabytków (nieruchomych, archeologicznych, układów urbanistycznych lub ruralistycznych) włączonych lub wyłączonych z gminnej ewidencji zabytków	35
Wykres 5. Program opieki nad zabytkami w gminach.....	39
Wykres 6. Struktura gmin posiadających obowiązujący program opieki nad zabytkami według rodzaju gminy w 2023 r.	41
Wykres 7. Zabytki, o których dofinansowanie się ubiegano i objęte dofinansowaniem w ramach gminnych dotacji na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków oraz przy zabytkach ujętych w gminnej ewidencji w 2018 r. i 2023 r.....	49
Wykres 8. Odsetek gmin, w których udzielono dotacji na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków oraz przy zabytkach ujętych w gminnej ewidencji zabytków w 2023 r.....	53
Wykres 9. Średnia wysokość środków finansowych przyznanych na dotacje w 1 gminie według województw w 2023 r.....	53
Wykres 10. Zabytki objęte dofinansowaniem w ramach udzielonych dotacji według własności w 2023 r.	54
Wykres 11. Środki przeznaczone na finansowanie opieki nad zabytkami w gminie, do których gmina posiadała tytuł prawny w 2023 r.....	57
Wykres 12. Finansowanie opieki na zabytkami w gminach poprzez finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, do których gminy posiadają tytuł prawny w 2023 r.	58
Wykres 13. Gminy posiadające porozumienie o samorządowym konserwatorze zabytków według lat zawarcia porozumienia.....	61
Wykres 14. Gminny lub lokalny program rewitalizacji.....	62
Wykres 15. Gminny lub lokalny program rewitalizacji odnoszący się do zabytków.....	64
Wykres 16. Gminne lub lokalne programy rewitalizacji odnoszące się do dziedzictwa niematerialnego	64
Wykres 17. Gminy, które wykorzystywały w programach rewitalizacji na etapie delimitacji obszaru rewitalizacji wskaźniki odnoszące się do zabytków	68
Wykres 18. Gminy, które wykorzystywały wskaźniki odnoszące się do zabytków w programach rewitalizacji na etapie pogłębionej diagnozy obszaru rewitalizacji	68
Wykres 19. Gminy, które uwzględniły w programach rewitalizacji zapisy dotyczące powiązania z gminnym programem opieki na zabytkami.....	69

Spis map

Mapa 1. Zabytki nieruchome ujęte w gminnych ewidencjach zabytków według powiatów.....	32
Mapa 2. Układy urbanistyczne lub ruralistyczne ujęte w gminnych ewidencjach zabytków według powiatów.....	33
Mapa 3. Zabytki archeologiczne ujęte w gminnych ewidencjach zabytków według powiatów.....	34
Mapa 4. Odsetek gmin posiadających gminny program opieki nad zabytkami w powiatach w 2023 r.	45
Mapa 5. Zabytki, przy których prowadzono prace według powiatów w 2023 r.	50
Mapa 6. Powiaty według odsetka gmin mających sporządzony gminny lub lokalny program rewitalizacji	62

Objaśnienia znaków umownych i ważniejsze skróty

Skrót	Znaczenie
GEZ	gminna ewidencja zabytków
GUS	Główny Urząd Statystyczny
JST	jednostki samorządu terytorialnego
KK-2	Sprawozdanie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w samorządzie gminnym
MKiDN	Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego
NID	Narodowy Instytut Dziedzictwa
pbssp	program badań statystycznych statystyki publicznej
PS	Portal Sprawozdawczy
uozoz	ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami
WEZ	wojewódzka ewidencja zabytków
WKZ	Wojewódzki Konserwator Zabytków
woj.	Województwo
Znak „-”	zjawisko nie wystąpiło

Wstęp

Ważną składową dziedzictwa narodowego są zabytki, które należą do podstawowych dóbr, kształtujących tożsamość lokalną, regionalną i narodową. Są one nie tylko śladem przeszłości, ale także cennym składnikiem kultury współczesnej, przyczyniającym się do kształtowania przyjaznego człowiekowi środowiska, jego życia i aktywności. Zadbane, dobrze eksponowane zabytki stanowią także wartość ekonomiczną, cenioną przez społeczeństwo. Dziedzictwo narodowe stanowi dziś z jednej strony przedmiot ochrony, z drugiej zaś społeczny i ekonomiczny potencjał, który winien zostać wykorzystany. Dlatego ważne jest, aby zachęcić samorządy do aktywnego i skutecznego realizowania obowiązków związanych z ochroną zabytków, ale jednocześnie bardziej aktywnego spojrzenia na dziedzictwo narodowe nie tylko dlatego, że jest to obowiązek, który należy wypełnić, ale również pewna szansa dla samorządów. Z zabytkami i ich ochroną powiązany jest potencjał społeczny, który może być wykorzystany dla tworzenia i umacniania wspólnoty lokalnej, regionalnej i narodowej. Temu celowi służy przygotowanie i wdrażanie gminnych programów opieki nad zabytkami oraz programów rewitalizacji.

Dziedzictwo narodowe jest elementem przynajmniej kilku dokumentów strategicznych przyjętych przez rząd, np. na podstawie art. 86 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 poz. 1292) Rada Ministrów ustanowiła (uchwała nr 242 z dnia 8 grudnia 2023 r.) „Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026”². Jest on głównym dokumentem strategicznym niezbędnym do realizacji ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Celem programu jest zapewnienie efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez m.in. ochronę i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości, podnoszenie wiedzy o zasobach zabytkowych kraju, cyfryzację i podniesienie jakości prowadzonych postępowań administracyjnych czy zwiększenie zastosowania nowych technologii.

Ważnym obszarem rozwoju kapitału społecznego jest pełniejsze wykorzystanie zasobów kultury i dziedzictwa narodowego. Dziedzictwo kulturowe pojawia się m.in. w Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego³, gdzie zostało ono uznane za endogeniczny czynnik rozwoju regionalnego ze względu na możliwość budowania przewag konkurencyjnych.

Jeśli znaczenie dziedzictwa narodowego zostanie przez gminę zauważone i dobrze wykorzystane, to z jednej strony samorząd będzie bardziej skutecznie zachowywać to dziedzictwo dla kolejnych pokoleń, ale i będzie mógł je dobrze wykorzystać do zrównoważonego rozwoju. Takie podejście będzie stymulować rozwój społeczności lokalnej. Aby to było możliwe jest konieczne wdrożenie procesu zarządzania ochroną i wykorzystaniem dziedzictwa narodowego, który składa się w pierwszej kolejności z etapu identyfikacji i waloryzacji jego zasobów. Aby móc cokolwiek zrobić, należy najpierw te zasoby dobrze rozpoznać i głównym narzędziem do tego celu jest ewidencja zabytków.

Działania analityczne prowadzone przez Narodowy Instytut Dziedzictwa (NID), państwową instytucję kultury nadzorowaną przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, polegające na rozpoznaniu stanu wiedzy o zabytkach, skuteczności funkcjonowania systemu ich ochrony w Polsce, a także stanu świadomości Polaków dotyczącego dziedzictwa narodowego, wykazały istotne luki informacyjne utrudniające prowadzenie skutecznej polityki zmierzającej do zachowania zabytków dla dobra kolejnych pokoleń naszego społeczeństwa. Luki te ograniczają możliwości wspierania przez Narodowy Instytut Dziedzictwa samorządów gminnych w zarządzaniu dziedzictwem narodowym i jego wykorzystaniem poprzez realizację odpowiednich programów. Za realizację zadań związanych z ochroną zabytków odpowiedzialna jest zarówno administracja rządowa (wojewódzcy konserwatorzy zabytków oraz Generalny Konserwator Zabytków), jak również jednostki samorządu terytorialnego wszystkich szczebli.

² <https://www.gov.pl/web/premier/uchwala-w-sprawie-krajowego-programu-ochrony-zabytkow-i-opieki-nad-zabytkami-na-lata-2023-2026>

³ Uchwała nr 102 Rady Ministrów z dnia 17 września 2019 r. w sprawie przyjęcia "Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030" (M.P. 2019, poz. 1060).

Jednostki samorządu terytorialnego (JST) odgrywają bardzo ważną rolę zarówno w zakresie ochrony zabytków, jako dysponent dwóch z czterech ustawowych form ochrony zabytków⁴, jak i w zakresie opieki nad zabytkami, jako zarządca znacznego zasobu zabytków nieruchomych i archeologicznych.

Zgodnie z art. 87 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami⁵ zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami. Gminy dysponują kompetencjami w zakresie ustanowienia parku kulturowego, prowadzenia gminnych ewidencji zabytków oraz wprowadzania ochrony konserwatorskiej w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego (art. 16–20). Jednostki samorządu terytorialnego są właścicielem znacznej części zabytków nieruchomych i zobowiązane są do opieki nad nimi (art. 5 i art. 71).

Powiat wykonuje zadania o charakterze ponadgminnym, w tym m.in. w zakresie kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Mają one charakter komplementarny i dotyczą tych zadań, których z określonych względów nie można realizować na szczeblu gminy. Miasta na prawach powiatu łączą kompetencje samorządu gminnego i powiatowego.

Samorząd województwa wykonuje zadania o charakterze wojewódzkim, w tym w szczególności na podstawie art. 14 ust. 3 ustawy o samorządzie województwa⁶ w zakresie „kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”.

Zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym⁷, do zadań własnych gminy należą sprawy kultury, w tym dotyczące prowadzenia bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Gminy są też właścicielem wielu polskich zabytków i w związku z tym mają też obowiązki związane z ich ochroną w zakresie przypisanym właścicielowi zabytku⁸.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (dalej: ustawa o zabytkach) nakłada na gminy obowiązek prowadzenia **gminnej ewidencji zabytków**, co jest bardzo ważne, ponieważ pozwala samym samorządom zorientować się w zasobie zabytków. Zakres prowadzenia gminnych ewidencji zabytków w gminach pozostawał w znacznej części niewiadomą. Brak było danych odpowiadających na pytanie, ile gmin w Polsce realizuje to podstawowe zadanie ustawowe.

Drugim pojęciem, wprowadzonym przez ustawę o zabytkach jest **opieka nad zabytkami**. Do tej opieki nad zabytkami są zobowiązani wszyscy właściciele. Najważniejszym obowiązkiem każdego właściciela jest finansowanie i zapewnienie ochrony czy dobrego stanu zachowania zabytków. Jednym z obowiązków, które gmina powinna realizować zgodnie z ww. ustawą jest uchwalanie czteroletniego gminnego programu opieki nad zabytkami. Odgrywa on szczególną rolę, stanowiąc bardzo istotny element zarządzania dziedzictwem kulturowym na danym obszarze. Gmina podejmując się właściwego zarządzania tym dziedzictwem, korzystając z posiadanego zasobu, ma szansę stymulować rozwój społeczny czy też ekonomiczny. Zabytki, a szerzej dziedzictwo kulturowe, stanowią mogą także czynnik procesów integracyjnych w regionie.

Trzeci obowiązek dla gmin, wynikający z ustawy o zabytkach, dotyczy zadania polegającego na przygotowaniu **miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego**, w ramach którego powinna być uwzględniona opieka konserwatorska nad obiektami z gminnej ewidencji zabytków.

⁴ Zgodnie z art. 7. Ustawy o ochronie zabytków formami ochrony zabytków są:

1) wpis do rejestru zabytków;
2) uznanie za pomnik historii;
3) utworzenie parku kulturowego;

4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

⁵ Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2003 nr 162, poz. 1568), z późniejszymi zmianami); Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 6 lutego 2020 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2024, poz. 1292).

⁶ Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa (Dz.U. 2024 poz. 566).

⁷ Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 18 września 2024 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o samorządzie gminnym (Dz.U. 2024, poz. 1465).

⁸ Zgodnie z art. 5. Ustawy o ochronie zabytków formami ochrony zabytków.

Oprócz wymienionych powyżej obowiązków, ustawa o zabytkach daje też dodatkowe możliwości, m.in. jest nim oddane do dyspozycji gminy narzędzie pozwalające na utworzenie **parku kulturowego**. Park kulturowy jest przyjmowany uchwałą rady gminy bądź uchwałą związku międzygminnego. Może on być powołany na obszarze jednej gminy bądź na większym obszarze i wtedy taką uchwałę podejmuje związek międzygminny. Zgodnie z art. 16 ust. 1 ustawy o zabytkach, park kulturowy tworzy się w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. W szczególności istotnym okazało się tworzenie parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego obszarów centrów staromiejskich, jako narzędzie do wprowadzenia ładu przestrzennego.

Na mocy ustawy z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji (Dz.U. 2015, poz. 1777 z późniejszymi zmianami) gmina ma także możliwość uchwalania **gminnych programów rewitalizacji**, a w ich ramach korzystać z zasobów dziedzictwa w celu wyprowadzania obszaru zdegradowanego ze stanu kryzysowego, jak i przeciwdziałania różnym kryzysom społecznym.

Mimo, iż ustawa o zabytkach definiuje określone obowiązki i nakłada je na gminy, to nie wprowadza sankcji z tytułu niewykonywania tych obowiązków.

Zrealizowane po raz pierwszy w 2019 r. i po raz drugi w 2024 r. (zbierano dane za 2023 r.) badanie *Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami w samorządzie gminnym* na zlecenie Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego przez Główny Urząd Statystyczny miało m.in. za zadanie dostarczenie informacji na temat realizacji nałożonych na gminy ustawowych obowiązków i mechanizmów związanych z ochroną zabytków.

Badanie to zostało wprowadzone do programu badań statystycznych statystyki publicznej na 2019 r.⁹ oraz na 2023 r.¹⁰ przez MKiDN, a zrealizowane przez resort statystyki. Jego przeprowadzenie polegało na zgromadzeniu informacji z wykorzystaniem sprawozdania o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w samorządzie gminnym (KK-2) od wszystkich gmin w Polsce.

Niniejszy dokument stanowi podsumowanie wyników badania za 2023 r., którego celem było pozyskanie informacji na temat realizacji zadań związanych z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami przez samorządy gmin. Pozyskane informacje mają wesprzeć wdrażaną przez MKiDN politykę ochrony zabytków.

Wyniki badania umożliwiają analizę stanu opieki nad zabytkami, zarówno pod względem rozpoznania zasobu zabytkowego, jak i posiadania dokumentów strategicznych czy finansowania ochrony zabytków. Dane zebrane w badaniu i ich analiza pozwoli na bardziej efektywne planowanie wsparcia gmin w realizacji zadań własnych w zakresie opieki nad zabytkami.

Uzupełnieniem niniejszego dokumentu jest zestaw tablic wynikowych opracowanych w podziale na:

Kraj, makroregiony (7), regiony (17), podregiony (73)
Województwa (16), powiaty (380), rodzaje gmin: • gminy miejskie o statusie miast na prawach powiatu – 66 (dalej w tekście, tablicach i na wykresach opisane jako miasta na prawach powiatu); • gminy miejskie inne niż miasta na prawach powiatu – 236 (dalej w tekście, tablicach i na wykresach opisane jako gminy miejskie); • gminy miejsko-wiejskie – 677; • gminy wiejskie – 1 498.

Liczby względne (wskaźniki, odsetki) obliczono na podstawie danych bezwzględnych wyrażonych z większą dokładnością niż podano w tablicach. Ze względu na zaokrąglenia danych, w niektórych przypadkach sumy składników mogą się nieznacznie różnić od podanych wielkości „ogółem”.

⁹ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 14 września 2018 r. w sprawie programu badań statystycznych statystyki publicznej na 2019 r. (Dz.U. z dnia 6 listopada 2018 r. poz. 2103; temat 1.28.11).

¹⁰ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 7 października 2022 r. w sprawie programu badań statystycznych statystyki publicznej na rok 2023 (Dz.U. z dnia 29 listopada 2022 r. poz. 2453; temat 1.28.11).

Synteza

Wyniki badania *Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami w samorządzie gminnym* wg stanu w dniu 31 grudnia 2023 r. wykazały, że spośród 2 477 gmin w Polsce gminną ewidencję zabytków prowadzono w 2 139 gminach (86,4%). W 236 gminach taka ewidencja była w trakcie sporządzania, a w 102 gminach jeszcze nie przystąpiono do jej utworzenia. Gminna ewidencja zabytków prowadzona jest we wszystkich gminach, które mają status miast na prawach powiatu. Prowadzenie gminnej ewidencji zabytków odnotowano w 91,5% gmin miejskich innych niż miasta na prawach powiatu, w 84,2% gmin miejsko-wiejskich oraz w 85,9% gmin wiejskich.

Gminna ewidencja zabytków najczęściej była przyjmowana na podstawie zarządzenia wójta, burmistrza, prezydenta miasta – 71,1% gmin (uchwałą rady gminy 16,2%, a w innym trybie 12,7% gmin).

Pozyskane dane wykazały łącznie 700 224 zabytki ujęte w gminnej ewidencji (nieruchomych – 464 839, archeologicznych – 229 233 oraz układów urbanistycznych lub ruralistycznych – 6 152).

W 2023 r. w ramach gminnych dotacji na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków oraz przy zabytkach ujętych w gminnej ewidencji zabytków ubiegano się o dofinansowanie do 2 599 zabytków, ale dofinansowaniem w ramach udzielonych dotacji objęto 1 757 zabytków. W 2023 r. w ramach dotacji na finansowanie ochrony zabytków przyznano 255,7 mln zł.

Finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, do których w 2023 r. gminy posiadały tytuł prawny odnotowano w 451 gminach, w których w 2023 r. sfinansowano ww. prace przy 2 991 zabytkach nieruchomych.

Według stanu w dniu 31 grudnia 2023 r. spośród 2 477 gmin w Polsce, 846 miało sporządzony gminny lub lokalny program rewitalizacji.

Wyniki badania wykazały, że w 38 gminach przyjęto uchwałę o utworzeniu parku kulturowego. Gminny plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych przyjęto w 1 305 gminach, a w 1 683 gminach, w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, wyznaczono strefy ochrony konserwatorskiej

Tablica 1. Zestawienie najważniejszych danych zgromadzonych na podstawie *Sprawozdania o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w samorządzie gminnym*

Wyszczególnienie	Ogółem		Gminy miejskie - miasta na prawach powiatu	Gminy miejskie - pozostałe	Gminy miejsko-wiejskie	Gminy wiejskie
	2019	2023				
Gminy ogółem	2 477	2 477	66	236	677	1 498
Gminy, które wypełniły sprawozdanie - liczba	2 477	2 477	66	236	677	1 498
Gminy prowadzące GEZ - liczba	1 875	2 139	66	216	570	1 287
- odsetek	75,7	86,4	100,0	91,5	84,2	85,9
Zabytki ujęte w gminnej ewidencji zabytków - ogółem	573 941	700 224	119 049	65 040	234 981	281 154
zabytki nieruchome	409 773	464 839	111 936	58 877	148 637	145 389
układy urbanistyczne lub ruralistyczne	5 921	6 152	996	497	1 997	2 662
zabytki archeologiczne	158 247	229 233	6 117	5 666	84 347	133 103
Gminy posiadające obowiązujący program opieki nad zabytkami - liczba	794	995	33	114	301	547
- odsetek	32,1	40,2	50,0	48,3	44,5	36,5
w tym sporządzony na podstawie gminnej ewidencji zabytków	719	926	31	109	276	510

Środki na finansowanie ochrony zabytków - wysokość środków przyznanych na dotacje w zł	182 124 198	255 677 826	50 965 767	35 481 719	53 267 958	115 962 382
Zabytki objęte dofinansowaniem w ramach udzielonych dotacji	2 236	1 757	451	173	482	651
Gminy, które sporządziły gminny lub lokalny program rewitalizacji	1 315	846	44	129	294	379
- odsetek	53,1	34,2	66,7	54,7	43,4	25,3
Gminy, które przyjęły uchwałę o utworzeniu parku kulturowego	.	38	10	8	11	9
- odsetek	.	1,5	15,2	3,4	1,6	0,6
Gminy prowadzące gminny plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych	.	1 305	55	134	353	763
- odsetek	.	52,7	83,3	56,8	52,1	50,9
Gminy, które wyznaczyły w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego strefy ochrony konserwatorskiej	.	1 683	64	209	512	898
- odsetek	.	67,9	97,0	88,6	75,6	59,9

CZĘŚĆ 1. Raport metodologiczny

1.1. Zakres podmiotowy i przedmiotowy badania

Badaniem objęto wszystkie urzędy gmin w Polsce, których liczba według stanu na 1 stycznia 2023 r. wynosiła 2 477 gmin, w tym:

- 302 gminy miejskie (w tym 66 miast na prawach powiatu),
- 677 gmin miejsko-wiejskich,
- 1 498 gmin wiejskich.

Badanie miało na celu zebranie informacji dotyczących realizacji zadań związanych z ochroną zabytków prowadzonych przez jednostki samorządu terytorialnego na szczeblu gminnym. Zgromadzone dane obejmowały:

- gminną ewidencję zabytków,
- gminne programy opieki nad zabytkami,
- finansowanie ochrony i opieki nad zabytkami,
- porozumienia o samorządowym konserwatorze zabytków,
- gminne/lokalne programy rewitalizacji;
- narzędzia ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w samorządzie gminnym (parki kulturowe, plan ochrony zabytków).

1.2. Rodzaj i metoda badania

Badanie przeprowadzono na pełnej zbiorowości gmin, za pomocą formularza o symbolu KK-2 *Sprawozdania o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w samorządzie gminnym*.

Zgodnie z zapisami w Programie badań statystycznych statystyki publicznej na rok 2023 dane w formie elektronicznej przekazane zostały przez urzędy gmin w terminie do 10 września 2024 r. według stanu na dzień 31 grudnia 2023 r.

Badanie *Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami w samorządzie gminnym* jest badaniem cyklicznym i realizowane jest co 4 lata.

1.3. Narzędzia zbierania danych

Narzędziem służącym do zbierania danych w badaniu *Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami w samorządzie gminnym* był formularz statystyczny o symbolu KK-2. Składał się on z części identyfikacyjnej oraz pytań merytorycznych ujętych w siedmiu działach. Integralną część formularza stanowiły także objaśnienia, które zawierały podstawowe definicje.

Dział 1. Gminna ewidencja zabytków zawiera:

informacje o prowadzeniu gminnej ewidencji zabytków przez gminy, ujętej w niej liczbie kart adresowych oraz zabytków w podziale na: zabytki nieruchome, układy urbanistyczne lub ruralistyczne oraz zabytki archeologiczne.

Ponadto, w dziale tym wyszczególnia się informacje o zabytkach wyznaczonych¹¹ przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, znajdujących się poza

¹¹ Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, art. 22 ust.5 pkt. 3.

wojewódzką ewidencją zabytków, a także o liczbie zabytków włączonych do gminnej ewidencji zabytków i wyłączonych z gminnej ewidencji zabytków w okresie od 1 stycznia 2019 r. do 31 grudnia 2023 r.

Dział 2. Gminny program opieki nad zabytkami obejmuje:

informacje o obowiązującym programie opieki nad zabytkami, celach przyjętych do realizacji w gminnym programie opieki nad zabytkami według priorytetu, wskaźnikach monitorujących realizację zakładanych celów oraz o sporządzeniu w ciągu ostatnich dwóch lat sprawozdania z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.

Dział 3. Finansowanie ochrony zabytków w gminie poprzez udzielanie dotacji na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków oraz przy zabytkach ujętych w gminnej ewidencji zabytków, o których mowa w art. 81 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zawiera:

dane dotyczące środków na udzielenie dotacji na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków oraz przy zabytkach ujętych w gminnej ewidencji zabytków oraz o liczbie zabytków, na które gmina przyznała dofinansowanie w ramach gminnych dotacji na ww. prace, przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków oraz przy zabytkach ujętych w gminnej ewidencji zabytków, o których mowa w art. 81 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Dział 4. Finansowanie opieki nad zabytkami w gminie poprzez finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, do których gmina posiada tytuł prawny, określony w art. 71 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zawiera:

informacje o liczbie zabytków nieruchomości, przy których gmina finansowała prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane oraz wysokości i rodzajach środków przyznanych na te prace w 2023 r.

Dział 5. Porozumienie o samorządowym konserwatorze zabytków służy:

prezentacji zebranych informacji nt. posiadania przez gminę porozumienia zawartego z wojewodą, dotyczącego powierzenia prowadzenia niektórych spraw z zakresu swojej właściwości, w tym wydawania decyzji administracyjnych, o którym mowa w art. 96 ust. 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, a także zakresu spraw powierzonych w ramach tego porozumienia.

Dział 6. Gminny program rewitalizacji/lokalny program rewitalizacji zawiera:

informacje o sporządzonych programach rewitalizacji prowadzonych w gminach oraz o zapisach w tych programach.

Dział 7. Inne narzędzia ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w samorządzie gminnym obejmuje:

szczegółowe informacje na temat parków kulturowych utworzonych uchwałami rady gminy, tj.: rok utworzenia, powierzchnia, ograniczenia i zakazy określone przez uchwałę, plan ochrony parku kulturowego.

Ponadto, dział ten obejmuje również zapisy dotyczące miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obszarów, na których utworzono park kulturowy oraz informacje o gminnym planie ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych oraz ustalenia dotyczące ochrony zabytków w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

1.4. Organizacja i zarządzanie realizacją badania

Badanie dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w samorządzie gminnym zostało przeprowadzone na podstawie ustawy z dnia 29 czerwca 1995 r. o statystyce publicznej (Dz. U. z 2023 r. poz. 773) oraz Programu badań statystycznych statystyki publicznej na rok 2023 (rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 7 października 2022 r. w sprawie programu badań statystycznych statystyki publicznej na rok 2023 (Dz. U. poz. 2453).

Badanie przeprowadzone było przez resort statystyki przy współpracy z Narodowym Instytutem Dziedzictwa.

Do wszystkich jednostek objętych badaniem urzędów gmin (gmin miejskich, gmin miejsko-wiejskich, gmin wiejskich,) w dniu 12 lipca 2024 r. Narodowy Instytut Dziedzictwa przesłał pismo informujące o badaniu i jego organizacji.

Obowiązującą formą realizacji badania była forma elektroniczna. Urzędy gmin odpowiadały na zagadnienia zawarte w sprawozdaniu KK-2 bezpośrednio w Portalu Sprawozdawczym (PS) GUS, wykorzystując formularz elektroniczny on-line.

Proces zbierania danych przebiegał według poniższego harmonogramu:

- od 5 sierpnia do 4 października 2024 r. – udostępnienie formularza elektronicznego w PS,
- od 6 sierpnia do 18 października 2024 r. – kontrola, analiza, wyjaśnianie błędów i korekta zbioru danych,
- 11 września 2024 r. – wysłanie pierwszego monitu z PS do jednostek, które nie złożyły sprawozdania w terminie,
- od 12 września do 4 października 2024 r. – monitowanie podmiotów,
- 25 września 2024 r. – zakończenie edycji badania w PS.

Dane zebrane od jednostek sprawozdawczych zasiliły system informatyczny badania, w którym została przeprowadzona kontrola, analiza oraz korekta zbioru danych. System informatyczny badania służył również, jako narzędzie do monitorowania kompletności badania i kontroli jakości danych. W celu wyjaśnienia błędów kontaktowano się z jednostkami sprawozdawczymi telefonicznie lub mailowo.

1.5. Ocena jakości badania

Głównym celem badania było dostarczenie informacji na temat realizacji zadań związanych z ochroną zabytków przez jednostki samorządu terytorialnego na szczeblu gminnym.

Wyniki uzyskane w badaniu wypełniają lukę informacyjną w zakresie działań prowadzonych przez samorządy, takich jak gminne ewidencje zabytków, programy opieki nad zabytkami i ich rewitalizacji oraz finansowanie ochrony i opieki nad zabytkami w gminach. Dane dostarczają również informacji o współpracy samorządów z konserwatorami zabytków oraz stosowanych narzędziach ochrony i opieki nad zabytkami.

Zebrane dane mogą być wykorzystane zarówno przez administrację rządową, jak i samorządową, dla potrzeb monitorowania realizacji zadań publicznych w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz mogą posłużyć, jako podstawa dla działań o charakterze promocyjnym.

Zakresem podmiotowym badania objęte były jednostki samorządu terytorialnego na szczeblu gminnym. Badanie miało charakter pełny. Pozyskiwane dane były kontrolowane i korygowane według ustalonych zasad walidacyjnych na Portalu Sprawozdawczym podczas wypełniania sprawozdania oraz dodatkowo w Systemie Informatycznym Badania w celu wyeliminowania błędów.

Kompletność badania wyniosła 100%. Badanie zrealizowano terminowo i zgodnie z harmonogramem.

1.6. Zmienne występujące w badaniu

W dziale 1 badania występowały następujące zmienne dotyczące **gminnej ewidencji zabytków**:

- fakt prowadzenia gminnej ewidencji zabytków,
- rok założenia gminnej ewidencji zabytków,
- rok ostatniej aktualizacji gminnej ewidencji zabytków,
- podstawa przyjęcia gminnej ewidencji zabytków,
- forma prowadzenia gminnej ewidencji zabytków,
- liczba kart adresowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków,
- liczba zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków z podziałem na: zabytki nieruchome (nieruchomości), układy urbanistyczne lub ruralistyczne oraz zabytki archeologiczne i z wyszczególnieniem zabytków znajdujących się poza wojewódzką ewidencją zabytków¹²,
- liczba zabytków (nieruchomych, archeologicznych, układów urbanistycznych lub ruralistycznych) włączonych do gminnej ewidencji zabytków oraz zabytków wyłączonych z gminnej ewidencji zabytków w okresie od 1 stycznia 2019 r. do 31 grudnia 2023 r.

Dział 2 badania obejmował zmienne dotyczące **gminnego programu opieki nad zabytkami**:

- fakt posiadania obowiązującego programu opieki nad zabytkami,
- podstawa do sporządzania programów opieki nad zabytkami,
- cele przyjęte do realizacji w gminnym programie opieki nad zabytkami według priorytetu, z wyszczególnieniem kategorii:
 - uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
 - zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
 - wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
 - podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
 - określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
 - podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami,
 - inne,
- stosowanie wskaźników monitorujących realizację zakładanych celów gminnego programu opieki nad zabytkami,
- fakt sporządzenia w ciągu ostatnich 2 lat sprawozdania z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.

Dział 3 badania obejmował zmienne dotyczące **finansowania ochrony zabytków w gminie poprzez udzielanie dotacji na dofinansowanie** w 2023 r.:

- udzielanie przez organ stanowiący gminy dotacji na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków oraz przy zabytkach ujętych w gminnej ewidencji zabytków, o których mowa w art. 81 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,
- wysokość środków na udzielenie dotacji na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków oraz przy zabytkach ujętych w gminnej ewidencji zabytków, z wyszczególnieniem środków:
 - przeznaczonych przez organ stanowiący gminy na udzielenie dotacji,

¹² Art. 22 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

- o przyznanie których wnioskowano,
- przyznanych w ramach dotacji,
- liczba zabytków, o których dofinansowanie się ubiegano oraz objętych dofinansowaniem, z wyszczególnieniem form własności.

Dział 4 badania obejmował zmienne dotyczące **finansowania opieki nad zabytkami w gminie poprzez finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach, do których gmina posiada tytuł prawny** w 2023 r.:

- fakt finansowania przez gminę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku, do którego gmina posiada tytuł prawny, określony w art. 71 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,
- liczba zabytków nieruchomości, do których gmina posiada tytuł prawny, określony w art. 71 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, przy których gmina finansowała prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku,
- wysokość środków przeznaczonych na finansowanie opieki nad zabytkami w gminie poprzez finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku, do którego gmina posiada tytuł prawny, określony w art. 71 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, z wyszczególnieniem źródeł finansowania na:
 - środki własne gminy,
 - środki zewnętrzne, z tego:
 - fundusze zagraniczne,
 - środki ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego,
 - inne programy rządowe,
 - Wojewódzki Konserwator Zabytków,
 - inne.

W dziale 5 badania dotyczącym **porozumienia o samorządowym konserwatorze zabytków** występowały zmienne na temat:

- faktu posiadania porozumienia zawartego z wojewodą, dotyczącego powierzenia prowadzenia niektórych spraw z zakresu swojej właściwości, w tym wydawania decyzji administracyjnych, o którym mowa w art. 96 ust. 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,
- zakresu spraw powierzonych w ramach porozumienia zawartego z wojewodą, dotyczącego powierzenia prowadzenia niektórych spraw z zakresu jego właściwości, w tym wydawania decyzji administracyjnych, o których mowa w art. 96 ust. 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (uozoz), z wyszczególnieniem:
 - wydawania pozwoleń na prowadzenie prac, robót, badań lub innych działań przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków zgodnie z art. 36 ust.1 pkt 1 uozoz,
 - wydawania zaleceń konserwatorskich, zgodnie z art. 27 uozoz dot. zabytków wpisanych do rejestru,
 - wydawania zaleceń konserwatorskich, zgodnie z art. 27 uozoz dot. zabytków nie wpisanych do rejestru,
 - uzgadniania decyzji o pozwoleniu na budowę dot. obiektów w gminnej ewidencji zabytków zgodnie z art. 39 ust. 3 prawo budowlane,
 - uzgadniania decyzji lokalizacyjnych, w tym decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego lub decyzji o warunkach zabudowy, w odniesieniu do obszarów i obiektów objętych formami ochrony zabytków, o których mowa w art. 7 uozoz oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków, zgodnie z art. 53 ust. 4 pkt 2) ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym,
 - uzgadniania projektów miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego,
 - prowadzenia postępowań w ramach nadzoru konserwatorskiego,
 - inne.

Dział 6 badania obejmował zmienne dotyczące **gminnego programu rewitalizacji/lokalnego programu rewitalizacji**:

- faktu sporządzenia przez gminę programu rewitalizacji,

- podstawy prawnej programu rewitalizacji,
- zapisów odnośnie do zabytków i dziedzictwa kulturowego w programach rewitalizacyjnych w gminie, tj. czy:
 - gmina wykorzystywała wskaźniki dotyczące zabytków na etapie delimitacji obszaru rewitalizacji
 - gmina wykorzystywała analizy i badania dotyczące zabytków i dziedzictwa na etapie pogłębionej diagnozy obszaru rewitalizacji
 - obszar rewitalizacji obejmuje obszar wpisany do rejestru zabytków albo ujęty w gminnej ewidencji zabytków
 - w obszarze rewitalizacji znajdują się obiekty wpisane do rejestru zabytków albo ujęte w ewidencji zabytków
 - w celach rewitalizacji i kierunkach działań odnoszono się do dziedzictwa kulturowego (zabytki i tradycje)
 - w programie rewitalizacji przewidziano projekty rewitalizacyjne odnoszące się do zabytków
 - w programie rewitalizacji przewidziano projekty rewitalizacyjne odnoszące się do dziedzictwa niematerialnego (pamięć, tożsamość, lokalne tradycje i zwyczaje)
 - program rewitalizacji jest powiązany z gminnym programem opieki nad zabytkami
 - inne.

Dział 7 badania dotyczył **innych narzędzi ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w samorządzie gminnym** i obejmował zmienne w zakresie:

- parków kulturowych, z wyszczególnieniem:
 - roku uchwalenia uchwały o utworzeniu parku kulturowego,
 - położenia, granic i powierzchni parku kulturowego,
 - informacji czy utworzenie parku kulturowego odbyło się w procesie partycypacji społecznej,
 - informacji o tym, czy gmina utworzyła jednostkę organizacyjną do zarządzania parkiem kulturowym,
 - ograniczeń i zakazów określonych przez uchwałę tworzącą park kulturowy,
 - faktu sporządzenia planu ochrony parku kulturowego,
 - faktu sporządzenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obszarów, na których utworzono park kulturowy,
- gminnego planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego lub sytuacji kryzysowych,
- ustaleń dotyczących ochrony zabytków w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

Sprawozdanie obejmowało także zmienne o charakterze identyfikacyjnym, jak:

- nazwę i adres jednostki sprawozdawczej,
- REGON,
- e-mail jednostki sporządzającej sprawozdanie,
- e-mail kontaktowy w zakresie sporządzonego sprawozdania,
- telefon kontaktowy,
- miejscowość i datę sporządzenia sprawozdania.

Badanie KK-2 zawierało również zmienne odnoszące się do obciążenia respondenta:

- szacunkowy czas (w minutach) przeznaczony na przygotowanie danych dla potrzeb wypełnienia sprawozdania
- szacunkowy czas (w minutach) przeznaczony na wypełnienie sprawozdania.

CZĘŚĆ 2. Wyniki badania ochrona zabytków i opieka nad zabytkami w samorządzie gminnym

2.1. Gminna ewidencja zabytków

Gminna ewidencja zabytków jest podstawą do tworzenia gminnego programu opieki nad zabytkami. Według stanu w dniu 31 grudnia 2023 r. spośród 2 477 gmin w Polsce gminną ewidencję zabytków (GEZ) prowadzono w 2 139 gminach – 86,4% (w 2019 r. w 1 875 – 75,7%). W 236 gminach taka ewidencja była w trakcie sporządzania (422 w 2019 r.), a w 102 gminach jeszcze nie przystąpiono do jej założenia (180 w 2019 r.). Odsetek gmin prowadzących gminną ewidencję zabytków w 2023 r. wahał się od 94,2%, w województwie wielkopolskim do 69,5% w województwie lubuskim.

Gminna ewidencja zabytków prowadzona jest we wszystkich gminach, które mają status miast na prawach powiatu. Prowadzenie gminnej ewidencji zabytków odnotowano w 91,5% gmin miejskich innych niż miasta na prawach powiatu, w 84,2% gmin miejsko-wiejskich oraz w 85,9% gmin wiejskich.

Tablica 2. Prowadzenie gminnej ewidencji zabytków według rodzajów gmin i województw

Wyszczególnienie		Liczba gmin ogółem	Gminy prowadzące gminną ewidencję zabytków	Gminy nieprowadzące gminnej ewidencji zabytków	
				ewidencja jest w trakcie sporządzania	nie przystąpiono do założenia ewidencji
POLSKA	2019	2 477	1 875	422	180
	2023	2 477	2 139	236	102
Miasta na prawach powiatu		66	66	-	-
Gminy miejskie		236	216	16	4
Gminy miejsko-wiejskie		677	570	80	27
Gminy wiejskie		1 498	1 287	140	71
Dolnośląskie		169	135	25	9
Miasta na prawach powiatu		4	4	-	-
Gminy miejskie		31	29	2	-
Gminy miejsko-wiejskie		58	40	13	5
Gminy wiejskie		76	62	10	4
Kujawsko-pomorskie		144	122	18	4
Miasta na prawach powiatu		4	4	-	-
Gminy miejskie		13	13	-	-
Gminy miejsko-wiejskie		36	29	7	-
Gminy wiejskie		91	76	11	4
Lubelskie		213	187	19	7
Miasta na prawach powiatu		4	4	-	-
Gminy miejskie		16	14	2	-
Gminy miejsko-wiejskie		31	28	3	-

Gminy wiejskie	162	141	14	7
Lubuskie	82	57	17	8
Miasta na prawach powiatu	2	2	-	-
Gminy miejskie	7	5	2	-
Gminy miejsko-wiejskie	34	20	10	4
Gminy wiejskie	39	30	5	4
Łódzkie	177	155	18	4
Miasta na prawach powiatu	3	3	-	-
Gminy miejskie	15	15	-	-
Gminy miejsko-wiejskie	34	32	2	-
Gminy wiejskie	125	105	16	4
Małopolskie	182	158	19	5
Miasta na prawach powiatu	3	3	-	-
Gminy miejskie	11	8	3	-
Gminy miejsko-wiejskie	50	47	2	1
Gminy wiejskie	118	100	14	4
Mazowieckie	314	280	24	10
Miasta na prawach powiatu	5	5	-	-
Gminy miejskie	30	26	3	1
Gminy miejsko-wiejskie	64	57	5	2
Gminy wiejskie	215	192	16	7
Opolskie	71	63	6	2
Miasta na prawach powiatu	1	1	-	-
Gminy miejskie	2	2	-	-
Gminy miejsko-wiejskie	33	31	2	-
Gminy wiejskie	35	29	4	2
Podkarpackie	160	145	8	7
Miasta na prawach powiatu	4	4	-	-
Gminy miejskie	12	12	-	-
Gminy miejsko-wiejskie	36	31	4	1
Gminy wiejskie	108	98	4	6
Podlaskie	118	104	10	4
Miasta na prawach powiatu	3	3	-	-
Gminy miejskie	10	9	1	-
Gminy miejsko-wiejskie	27	25	2	-
Gminy wiejskie	78	67	7	4
Pomorskie	123	108	9	6
Miasta na prawach powiatu	4	4	-	-
Gminy miejskie	18	18	-	-
Gminy miejsko-wiejskie	20	18	2	-

Gminy wiejskie	81	68	7	6
Śląskie	167	151	9	7
Miasta na prawach powiatu	19	19	-	-
Gminy miejskie	30	26	2	2
Gminy miejsko-wiejskie	24	21	1	2
Gminy wiejskie	94	85	6	3
Świętokrzyskie	102	84	9	9
Miasta na prawach powiatu	1	1	-	-
Gminy miejskie	4	4	-	-
Gminy miejsko-wiejskie	43	33	6	4
Gminy wiejskie	54	46	3	5
Warmińsko-mazurskie	116	92	13	11
Miasta na prawach powiatu	2	2	-	-
Gminy miejskie	14	13	-	1
Gminy miejsko-wiejskie	34	25	5	4
Gminy wiejskie	66	52	8	6
Wielkopolskie	226	213	12	1
Miasta na prawach powiatu	4	4	-	-
Gminy miejskie	15	14	1	-
Gminy miejsko-wiejskie	98	94	4	-
Gminy wiejskie	109	101	7	1
Zachodniopomorskie	113	85	20	8
Miasta na prawach powiatu	3	3	-	-
Gminy miejskie	8	8	-	-
Gminy miejsko-wiejskie	55	39	12	4
Gminy wiejskie	47	35	8	4

Według stanu na koniec 2023 r. największy odsetek gmin prowadzących gminną ewidencję zabytków odnotowano w województwie wielkopolskim (94,2%), a najmniejszy w województwie lubuskim (69,5%).

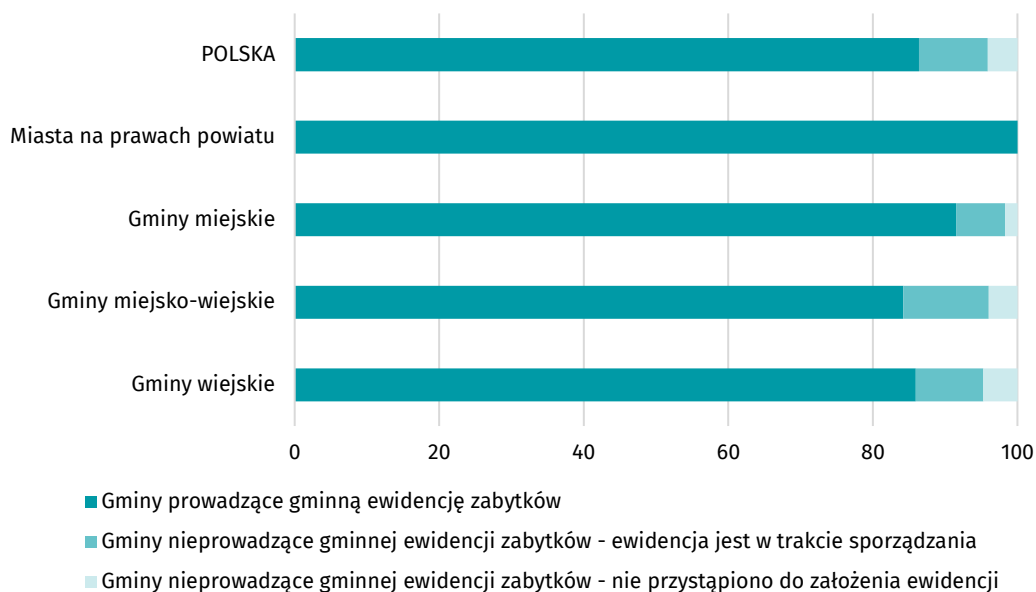
Tabela 3. Odsetek gmin prowadzących gminną ewidencję zabytków

Wyszczególnienie		Gminy ogółem (w %)	Gminy prowadzące gminną ewidencję zabytków (w %)	Gminy nieprowadzące gminnej ewidencji zabytków (w %)	
				ewidencja jest w trakcie sporządzania	nie przystąpiono do założenia ewidencji
POLSKA	2019	100,0	75,7	17,0	7,3
	2023	100,0	86,4	9,5	4,1
Miasta na prawach powiatu		100,0	100,0	-	-
Gminy miejskie		100,0	91,5	6,8	1,7
Gminy miejsko-wiejskie		100,0	84,2	11,8	4,0
Gminy wiejskie		100,0	85,9	9,3	4,7
Dolnośląskie		100,0	79,9	14,8	5,3
Kujawsko-pomorskie		100,0	84,7	12,5	2,8
Lubelskie		100,0	87,8	8,9	3,3
Lubuskie		100,0	69,5	20,7	9,8
Łódzkie		100,0	87,6	10,2	2,3
Małopolskie		100,0	86,8	10,4	2,7
Mazowieckie		100,0	89,2	7,6	3,2
Opolskie		100,0	88,7	8,5	2,8
Podkarpackie		100,0	90,6	5,0	4,4
Podlaskie		100,0	88,1	8,5	3,4
Pomorskie		100,0	87,8	7,3	4,9
Śląskie		100,0	90,4	5,4	4,2
Świętokrzyskie		100,0	82,4	8,8	8,8
Warmińsko-mazurskie		100,0	79,3	11,2	9,5
Wielkopolskie		100,0	94,2	5,3	0,4
Zachodniopomorskie		100,0	75,2	17,7	7,1

Poniższy Wykres 1 ilustruje strukturę gmin według typu gminy a Wykres 2 - w poszczególnych województwach ze względu na prowadzenie bądź nieprowadzenie gminnej ewidencji zabytków oraz gmin, gdzie ewidencja jest w trakcie sporządzania.

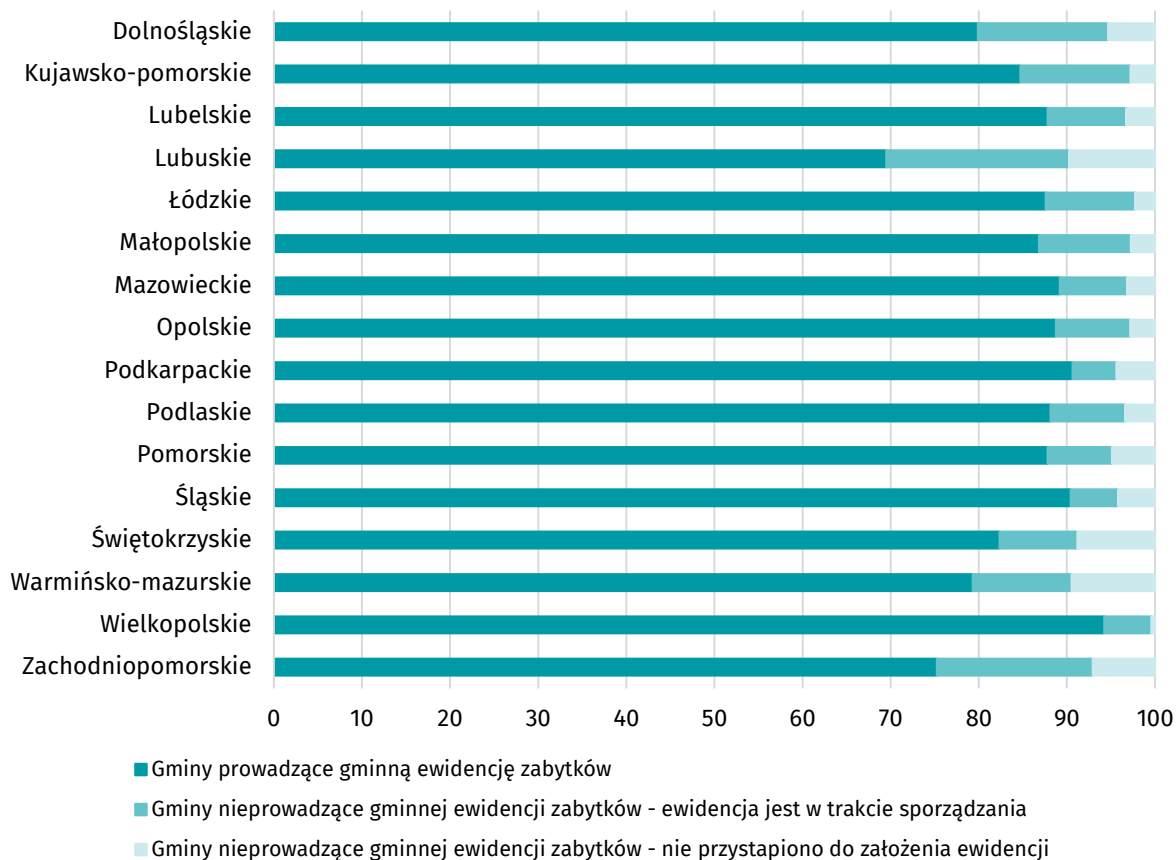
Wykres 1. Prowadzenie gminnej ewidencji zabytków w 2023 r.

Stan w dniu 31 grudnia 2023 r.

Wykres 2. Prowadzenie gminnej ewidencji zabytków według województw w 2023 r.

Stan w dniu 31 grudnia 2023 r.

W 1 047 gminach ostatnią aktualizację gminnej ewidencji zabytków przeprowadzono w latach 2020-2023. Gminna ewidencja zabytków najczęściej była przyjmowana na podstawie zarządzenia wójta, burmistrza, prezydenta miasta – 71,1% gmin, w których GEZ była prowadzona. Na podstawie uchwały rady gminy przyjęło ją 16,2% gmin, a w inny sposób¹³ – 12,7% gmin.

Tablica 4. Sposób przyjęcia gminnej ewidencji zabytków oraz rok założenia i ostatniej aktualizacji gminnej ewidencji zabytków według rodzajów gmin i województw

Wyszczególnienie		Liczba gmin ogółem	Gminy prowadzące gminną ewidencję zabytków											
			razem	gminną ewidencję zabytków przyjęto			rok założenia gminnej ewidencji zabytków				rok ostatniej aktualizacji gminnej ewidencji zabytków			
				zarządzeniem wójta, burmistrza, prezydenta miasta	uchwałą rady gminy	inny sposób	2003-2008	2009-2013	2014-2019	2020-2023	2003-2008	2009-2013	2014-2019	2020-2023
POLSKA	2019	2 477	1 875	1 160	380	335	405	759	711	.	6	71	1052	.
	2023	2 477	2 139	1 520	346	273	388	743	781	227	20	112	535	1 047
Miasta na prawach powiatu		66	66	52	3	11	12	27	25	2	-	1	10	53
Gminy miejskie		236	216	165	19	32	54	71	75	16	2	8	47	123
Gminy miejsko-wiejskie		677	570	386	96	88	114	201	207	48	6	20	161	282
Gminy wiejskie		1 498	1287	917	228	142	208	444	474	161	12	83	317	589
Dolnośląskie		169	135	107	13	15	14	37	61	23	-	5	23	57
Kujawsko-pomorskie		144	122	89	20	13	10	22	51	39	-	2	17	66
Lubelskie		213	187	162	16	9	11	55	98	23	-	7	53	79
Lubuskie		82	57	51	2	4	2	18	19	18	-	1	11	29
Łódzkie		177	155	131	6	18	51	36	57	11	1	9	50	64
Małopolskie		182	158	105	28	25	35	58	51	14	1	11	38	85
Mazowieckie		314	280	177	64	39	23	159	85	13	1	33	74	128
Opolskie		71	63	41	14	8	31	10	19	3	1	-	20	35
Podkarpackie		160	145	92	32	21	45	47	44	9	2	7	35	80
Podlaskie		118	104	46	19	39	64	17	13	10	10	10	19	44
Pomorskie		123	108	76	22	10	23	38	39	8	-	5	40	48
Śląskie		167	151	128	13	10	10	59	69	13	1	6	38	77
Świętokrzyskie		102	84	64	16	4	3	26	39	16	-	1	14	56
Warmińsko-mazurskie		116	92	74	10	8	13	25	49	5	-	3	29	47
Wielkopolskie		226	213	134	46	33	39	104	57	13	2	10	58	110
Zachodniopomorskie		113	85	43	25	17	14	32	30	9	1	2	16	42

¹³ Najczęściej poprzez uzgodnienie z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

2.2. Forma prowadzenia gminnej ewidencji zabytków

Informację o formie prowadzenia gminnej ewidencji zabytków pozyskano z 2 139 urzędów gmin (w 2019 r. z 1 875 gmin), które taką ewidencję już posiadały. Pamiętać jednakże należy, że w obrębie jednej gminy można było odnotować więcej niż jedną formę prowadzenia gminnej ewidencji zabytków.¹⁴ Dominującą formą prowadzenia GEZ był „zbiór papierowych kart adresowych” – 74,9% gmin prowadzących ewidencję (w 2019 r. – 72,6% gmin prowadzących ewidencję), następnie „elektroniczna baza danych oraz zbiór papierowych kart adresowych” 24,8% (w 2019 r. – 27,1%), „zdigitalizowane karty adresowe” – 10,4% (w 2019 r. – 8,7%), „elektroniczna baza danych oraz zdigitalizowane karty adresowe” – 3,9% (w 2019 r. – 3,1%) oraz „inne” 0,8% (w 2019 r. – 0,6%).

Tablica 5. Forma prowadzenia gminnej ewidencji zabytków według rodzajów gmin i województw

Wyszczególnienie		Gminy prowadzące gminną ewidencję zabytków	Forma prowadzenia gminnej ewidencji zabytków ¹⁵				
			zbiór papierowych kart adresowych	zdigitalizowane karty adresowe	elektroniczna baza danych oraz zbiór papierowych kart adresowych	elektroniczna baza danych oraz zdigitalizowane karty adresowe	inna
POLSKA	2019	1 875	1 361	163	509	59	11
	2023	2 139	1 602	223	530	84	17
Miasta na prawach powiatu		66	35	11	31	8	2
Gminy miejskie		216	134	27	83	14	3
Gminy miejsko-wiejskie		570	414	63	155	27	2
Gminy wiejskie		1 287	1 019	122	261	35	10
Dolnośląskie		135	79	18	51	8	1
Kujawsko-pomorskie		122	82	18	39	6	-
Lubelskie		187	150	15	42	3	1
Lubuskie		57	37	7	18	2	1
Łódzkie		155	121	19	34	4	2
Małopolskie		158	120	12	36	9	2
Mazowieckie		280	215	24	62	13	1
Opolskie		63	48	7	14	2	-
Podkarpackie		145	121	6	24	3	3
Podlaskie		104	87	10	14	1	2
Pomorskie		108	78	11	35	7	-
Śląskie		151	114	14	37	9	-
Świętokrzyskie		84	66	12	18	-	1
Warmińsko-mazurskie		92	66	11	27	5	-
Wielkopolskie		213	161	32	50	9	2
Zachodniopomorskie		85	57	7	29	3	1

¹⁴ W związku z tym, że gmina może prowadzić gminną ewidencję zabytków w różnych formach to suma form prowadzenia GEZ jest większa niż liczba gmin. Odsetki nie sumują się na 100%.

¹⁵ Gmina może stosować więcej niż jedną formę prowadzenia GEZ.

Zdecydowana większość kart adresowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków dotyczyła zabytków nieruchomych (463 405) następnie archeologicznych (222 253), a najmniejsza liczba układów urbanistycznych lub ruralistycznych (6 036).¹⁶

Zdecydowana większość kart adresowych zabytków nieruchomych (95,2%) i archeologicznych (90,4%) zawiera informacje o jednym obiekcie zabytkowym. Dotyczy to wszystkich rodzajów gmin.

Tablica 6. Liczba kart adresowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków według rodzajów gmin i województw

Wyszczególnienie		Gminy prowadzące gminną ewidencję zabytków	Liczba kart adresowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków ¹⁷ dla		
			zabytków nieruchomych	układów urbanistycznych lub ruralistycznych	zabytków archeologicznych
POLSKA	2019	1 875	400 309	5 671	154 409
	2023	2 139	463 405	6 036	222 253
Miasta na prawach powiatu		66	111 792	996	5 796
Gminy miejskie		216	58 774	496	5 589
Gminy miejsko-wiejskie		570	148 081	1 966	82 713
Gminy wiejskie		1 287	144 758	2 578	128 155
Dolnośląskie		135	78 103	1 832	14 297
Miasta na prawach powiatu		4	17 276	160	208
Gminy miejskie		29	12 724	152	838
Gminy miejsko-wiejskie		40	25 204	671	5 920
Gminy wiejskie		62	22 899	849	7 331
Kujawsko-pomorskie		122	29 692	342	24 262
Miasta na prawach powiatu		4	7 194	60	71
Gminy miejskie		13	3 997	16	528
Gminy miejsko-wiejskie		29	8 835	127	8 652
Gminy wiejskie		76	9 666	139	15 011
Lubelskie		187	13 147	120	21 804
Miasta na prawach powiatu		4	2 793	36	287
Gminy miejskie		14	1 253	19	294
Gminy miejsko-wiejskie		28	1 826	16	3 382
Gminy wiejskie		141	7 275	49	17 841
Lubuskie		57	24 734	292	8 457
Miasta na prawach powiatu		2	2 769	9	272
Gminy miejskie		5	2 002	12	134
Gminy miejsko-wiejskie		20	11 589	115	3 192
Gminy wiejskie		30	8 374	156	4 859

¹⁶ Łączna liczba kart jest mniejsza od liczby zabytków dla każdego z trzech opisywanych rodzajów - karty adresowe zabytków nieruchomych mogą dotyczyć więcej niż jednego obiektu.

¹⁷ Karty adresowe zabytków nieruchomych mogą dotyczyć więcej niż jednego obiektu (np. karta, na której jest opisane założenie pałacowo-parkowe, zawierająca informacje o pałacu, parku, budynkach gospodarczych itp.).

Łódzkie	155	12 272	267	13 475
Miasta na prawach powiatu	3	2 716	35	508
Gminy miejskie	15	2 325	40	227
Gminy miejsko-wiejskie	32	2 981	69	4 078
Gminy wiejskie	105	4 250	123	8 662
Małopolskie	158	32 462	79	8 643
Miasta na prawach powiatu	3	7 712	21	1 149
Gminy miejskie	8	2 897	14	120
Gminy miejsko-wiejskie	47	9 542	31	3 362
Gminy wiejskie	100	12 311	13	4 012
Mazowieckie	280	32 202	612	20 313
Miasta na prawach powiatu	5	12 838	184	409
Gminy miejskie	26	2 884	20	416
Gminy miejsko-wiejskie	57	5 830	104	4 829
Gminy wiejskie	192	10 650	304	14 659
Opolskie	63	24 865	158	6 168
Miasta na prawach powiatu	1	3 157	2	-
Gminy miejskie	2	1 300	5	96
Gminy miejsko-wiejskie	31	13 195	105	4 903
Gminy wiejskie	29	7 213	46	1 169
Podkarpackie	145	19 729	162	11 583
Miasta na prawach powiatu	4	3 452	13	335
Gminy miejskie	12	3 459	53	459
Gminy miejsko-wiejskie	31	4 996	30	2 819
Gminy wiejskie	98	7 822	66	7 970
Podlaskie	104	5 450	81	6 659
Miasta na prawach powiatu	3	1 137	4	72
Gminy miejskie	9	481	6	47
Gminy miejsko-wiejskie	25	1 518	26	1 876
Gminy wiejskie	67	2 314	45	4 664
Pomorskie	108	37 081	357	9 887
Miasta na prawach powiatu	4	11 695	10	36
Gminy miejskie	18	6 145	30	263
Gminy miejsko-wiejskie	18	6 143	62	2 804
Gminy wiejskie	68	13 098	255	6 784
Śląskie	151	38 570	176	5 808
Miasta na prawach powiatu	19	21 979	97	892
Gminy miejskie	26	6 085	16	814
Gminy miejsko-wiejskie	21	2 890	29	975
Gminy wiejskie	85	7 616	34	3 127

Świętokrzyskie	84	5 427	144	9 765
Miasta na prawach powiatu	1	538	4	-
Gminy miejskie	4	620	13	131
Gminy miejsko-wiejskie	33	2 728	34	5 987
Gminy wiejskie	46	1 541	93	3 647
Warmińsko-mazurskie	92	22 222	428	11 660
Miasta na prawach powiatu	2	2 551	334	105
Gminy miejskie	13	3 643	20	147
Gminy miejsko-wiejskie	25	6 880	30	4 139
Gminy wiejskie	52	9 148	44	7 269
Wielkopolskie	213	61 641	331	34 300
Miasta na prawach powiatu	4	8 868	19	1 299
Gminy miejskie	14	5 729	14	571
Gminy miejsko-wiejskie	94	32 534	189	17 996
Gminy wiejskie	101	14 510	109	14 434
Zachodniopomorskie	85	25 808	655	15 172
Miasta na prawach powiatu	3	5 117	8	153
Gminy miejskie	8	3 230	66	504
Gminy miejsko-wiejskie	39	11 390	328	7 799
Gminy wiejskie	35	6 071	253	6 716

Gminna ewidencja zabytków (GEZ) była prowadzona w 86,4% gmin. Największy odsetek jednostek samorządu terytorialnego posiadających GEZ odnotowano w gminach o statusie miast na prawach powiatu – 100,0%, a najmniejszy w gminach miejsko-wiejskich – 84,2%.

Według stanu na koniec 2023 r. największy odsetek gmin prowadzących gminną ewidencję zabytków odnotowano w województwie wielkopolskim (94,2%), a najmniejszy w województwie lubuskim (69,5%).

Najczęstszą formą prowadzenia GEZ na terenie Polski był zbiór papierowych kart adresowych – w 74,9% gmin prowadzących GEZ.

2.2.2. Zabytki nieruchome ujęte w gminnej ewidencji zabytków (stan w dniu 31 grudnia 2023 r.)

Poprzez **zabytki nieruchome** rozumie się nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Przez **układ urbanistyczny lub ruralistyczny** należy rozumieć odpowiednio przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg.

Przez **zabytek archeologiczny** należy rozumieć zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów.

W zrealizowanym za 2023 r. badaniu, zabytki ujęte w gminnej ewidencji zabytków podzielono na: nieruchome (niebędące układami przestrzennymi i zabytkami archeologicznymi), układy urbanistyczne lub ruralistyczne oraz zabytki archeologiczne.

Dane za 2023 r. zgromadzone na sprawozdaniu KK-2 z urzędów gmin wykazały łącznie **700 224 zabytki** (w 2019 r. – 573 941 zabytków) ujęte w gminnych ewidencjach zabytków w tym: **464 839 zabytków nieruchomych** (w 2019 r. – 409 773), **229 233 zabytki archeologiczne** (w 2019 r. – 158 247) oraz **6 152 układy urbanistyczne lub ruralistyczne** (w 2019 r. – 5 921). Zabytki nieruchome stanowiły 66,4% ogółu zabytków (w 2019 r. – 71,4%), archeologiczne – 32,7% (w 2019 r. – 27,6%), a układy urbanistyczne lub ruralistyczne – 0,9% (w 2019 r. – 1,0%).

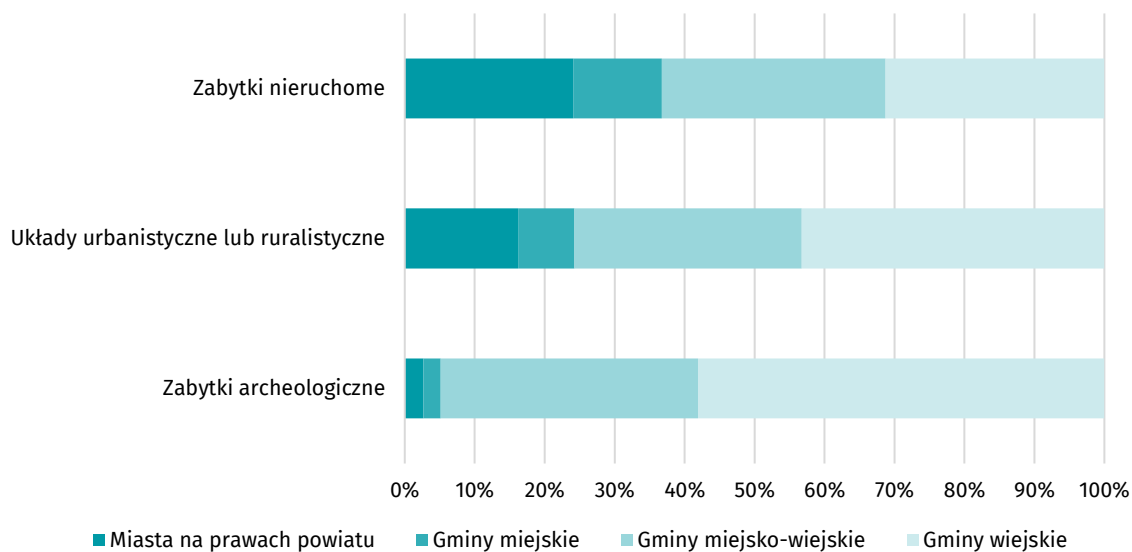
Liderem w skali kraju ze względu na liczbę zabytków nieruchomych ujętych w gminnej ewidencji zabytków jest województwo dolnośląskie – 16,9% ich łącznej liczby w Polsce (bez zmiany wobec 2019 r.), a jako drugie w kolejności odnotowano województwo wielkopolskie 13,4% (w 2019 r. – 11,9%).

Najwięcej zabytków archeologicznych znajduje się na terenie województw wielkopolskiego 16,1% ich łącznej liczby w Polsce (w 2019 r. – 15,2%), a następnie w województwie kujawsko-pomorskim 11,4% (w 2019 r. – 9,8%).

Układy urbanistyczne lub ruralistyczne najliczniej reprezentowane są także w województwie dolnośląskim 30,1% ich liczby w całym kraju (w 2019 r. – 24,6%), a na drugim miejscu znalazło się województwo zachodniopomorskie 10,6% (w 2019 r. – 20,5%).

Najmniej zabytków nieruchomych ujętych w GEZ zlokalizowanych jest na terenie województwa świętokrzyskiego i podlaskiego (po 1,2%), a układów urbanistycznych lub ruralistycznych w woj. podlaskim i małopolskim (po 1,3%). Najmniej zabytków archeologicznych (2,4%) odnotowano w woj. śląskim.

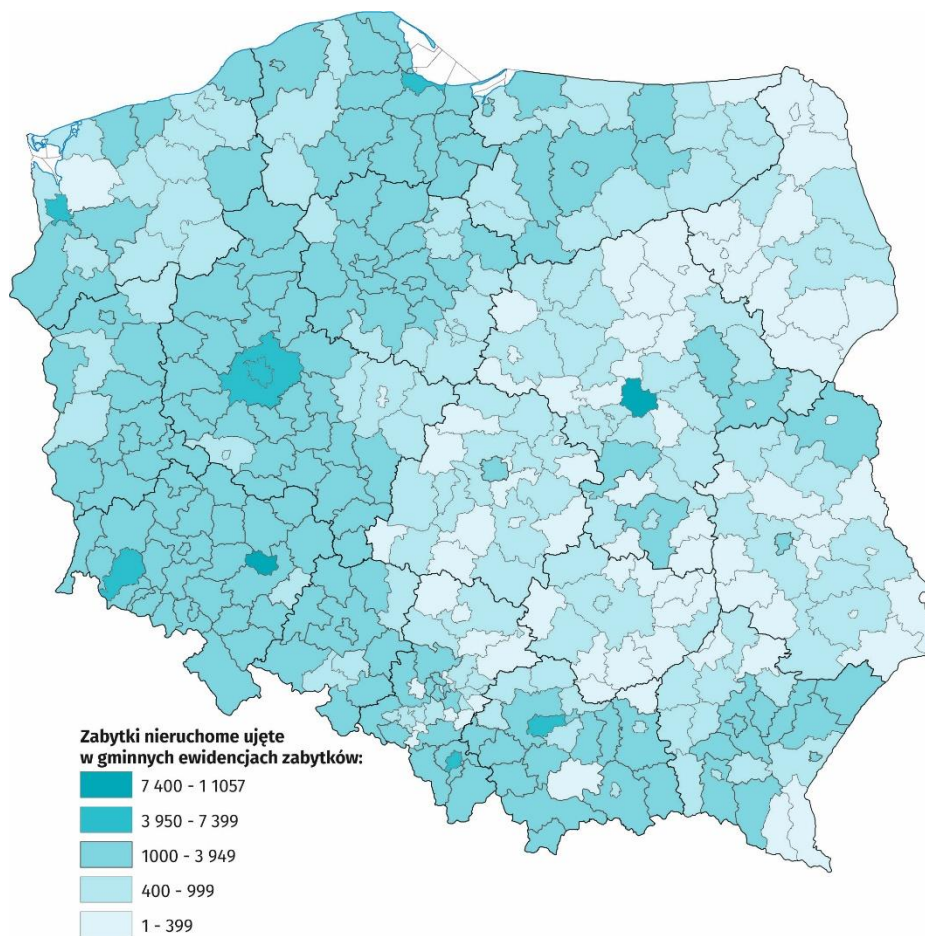
Wykres 3. Zabytki ujęte w gminnej ewidencji zabytków
Stan w dniu 31 grudnia 2023 r.

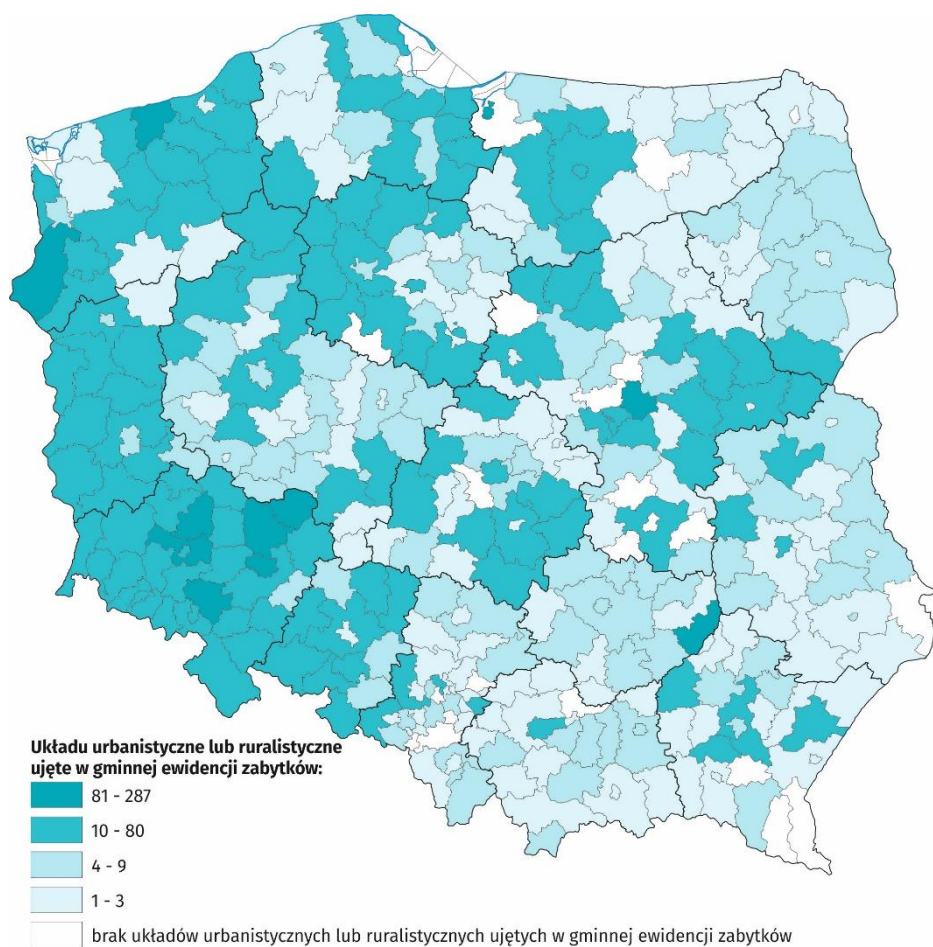
Tablica 7. Zabytki ujęte w gminnej ewidencji zabytków według rodzajów gmin i województw

Wyszczególnienie		Zabytki nieruchome	Układy urbanistyczne lub ruralistyczne	Zabytki archeologiczne
POLSKA	2018	409 773	5 921	158 247
	2023	464 839	6 152	229 233
Miasta na prawach powiatu		111 936	996	6 117
Gminy miejskie		58 877	497	5 666
Gminy miejsko-wiejskie		148 637	1 997	84 347
Gminy wiejskie		145 389	2 662	133 103
Dolnośląskie		78 472	1 854	14 628
Kujawsko-pomorskie		29 692	342	26 149
Lubelskie		13 232	127	22 865
Lubuskie		24 734	292	8 457
Łódzkie		12 272	267	13 615
Małopolskie		32 477	81	8 663
Mazowieckie		32 201	614	20 802
Opolskie		24 867	183	6 283
Podkarpackie		19 864	162	11 904
Podlaskie		5 507	82	6 714
Pomorskie		37 139	357	9 926
Śląskie		38 568	176	5 614
Świętokrzyskie		5 442	144	9 765
Warmińsko-mazurskie		22 250	482	11 682
Wielkopolskie		62 314	334	36 994
Zachodniopomorskie		25 808	655	15 172

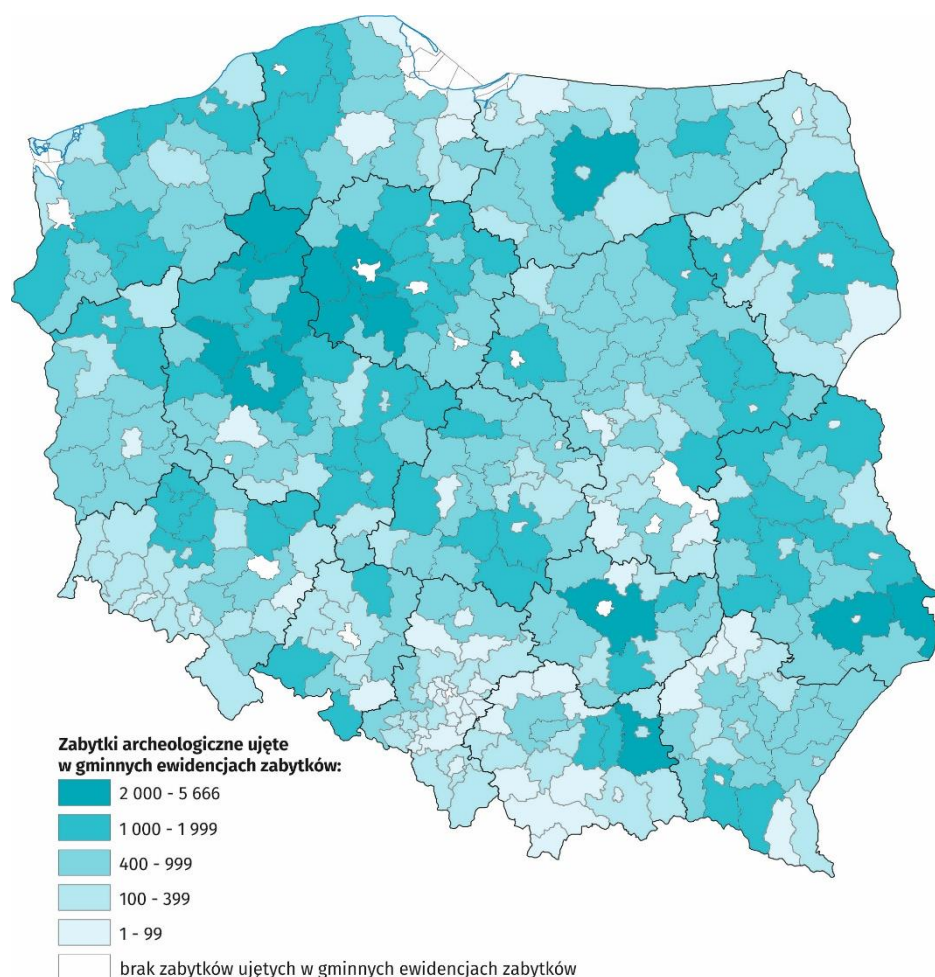
Mapa 1. Zabytki nieruchome ujęte w gminnych ewidencjach zabytków według powiatów
Stan w dniu 31 grudnia 2023 r.

Mapa 2. Układy urbanistyczne lub ruralistyczne ujęte w gminnych ewidencjach zabytków według powiatów
Stan w dniu 31 grudnia 2023 r.

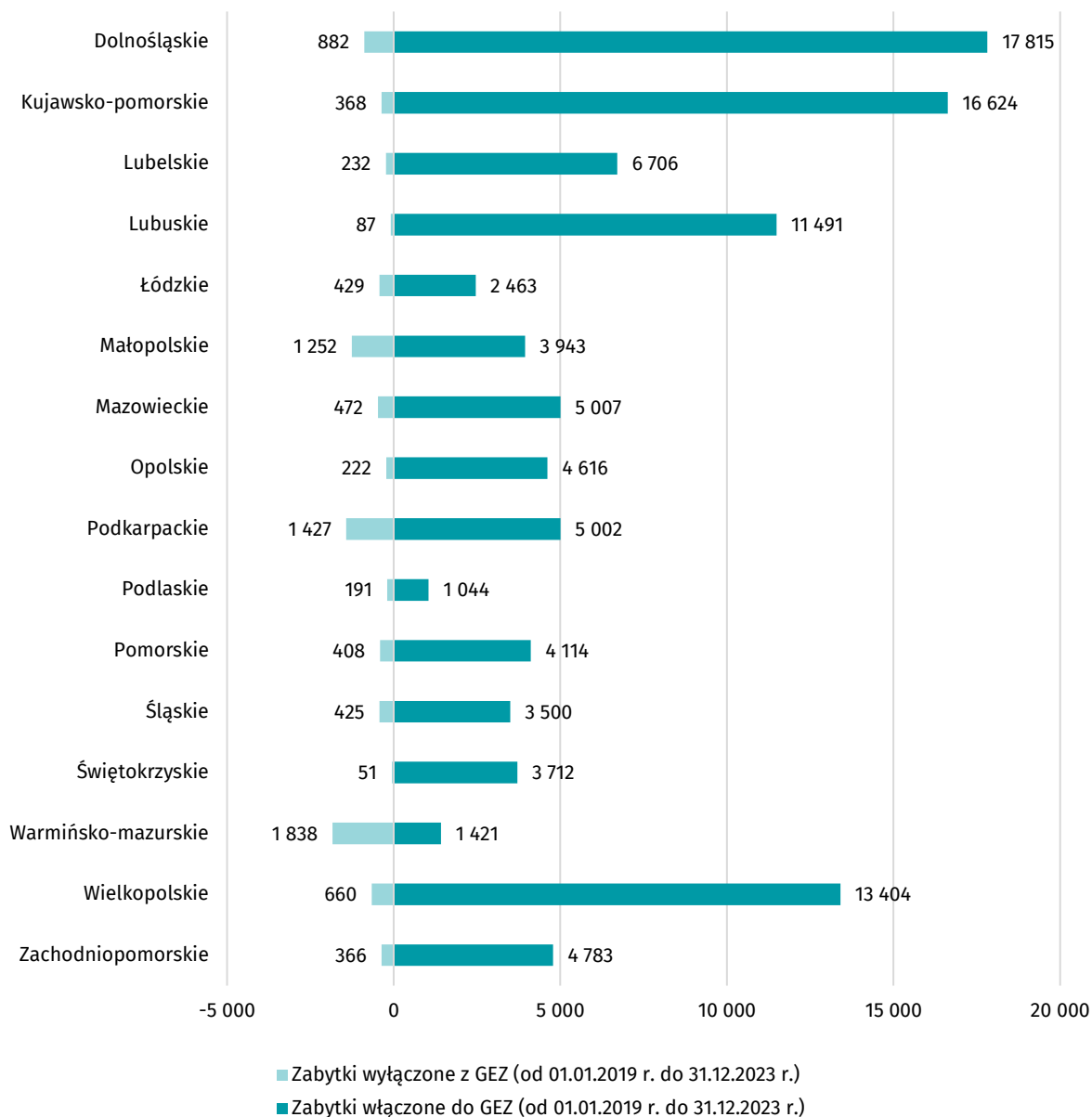

Mapa 3. Zabytki archeologiczne ujęte w gminnych ewidencjach zabytków według powiatów
Stan w dniu 31 grudnia 2023 r.

Według stanu na koniec 2023 roku w gminnych ewidencjach zabytków ujętych zostało łącznie 700 224 zabytków (nieruchomych, archeologicznych, układów urbanistycznych lub ruralistycznych), z czego największy udział stanowiły zabytki w gminach wiejskich (40,1%), w gminach miejsko-wiejskich (33,6%), następnie miastach na prawach powiatu (17,0%) oraz gminach miejskich innych niż miasta na prawach powiatu (9,3%).

Wykres 4. Liczba zabytków (nieruchomych, archeologicznych, układów urbanistycznych lub ruralistycznych) włączonych lub wyłączonych z gminnej ewidencji zabytków

W 2023 r. najwięcej zabytków nieruchomych ujętych w gminnych ewidencjach zabytków w Polsce znajdowało się w województwach: wielkopolskim (14,2%), dolnośląskim (13,6%) i kujawsko-pomorskim (8,0%).

Tablica 8. Liczba zabytków (nieruchomych, archeologicznych, układów urbanistycznych lub ruralistycznych), włączonych lub wyłączonych z gminnej ewidencji zabytków

Wyszczególnienie	Liczba zabytków: nieruchomych, archeologicznych, układów urbanistycznych lub ruralistycznych	
	włączonych do gminnej ewidencji zabytków	wyłączonych z gminnej ewidencji zabytków
	od 1.01.2019 r. do 31.12.2023 r.	
POLSKA	105 645	9 310
Miasta na prawach powiatu	2 138	1 249
Gminy miejskie	5 841	1 340
Gminy miejsko-wiejskie	36 024	2 096
Gminy wiejskie	61 642	4 625
Dolnośląskie	17 815	882
Kujawsko-pomorskie	16 624	368
Lubelskie	6 706	232
Lubuskie	11 491	87
Łódzkie	2 463	429
Małopolskie	3 943	1 252
Mazowieckie	5 007	472
Opolskie	4 616	222
Podkarpackie	5 002	1 427
Podlaskie	1 044	191
Pomorskie	4 114	408
Śląskie	3 500	425
Świętokrzyskie	3 712	51
Warmińsko-mazurskie	1 421	1 838
Wielkopolskie	13 404	660
Zachodniopomorskie	4 783	366

Dane za 2023 r. zgromadzone na sprawozdaniu KK-2 z urzędów gmin wykazały łącznie 700 224 zabytki ujęte w gminnych ewidencjach zabytków, w tym: 464 839 zabytków nieruchomych, 229 233 zabytki archeologiczne oraz 6 152 układy urbanistyczne lub ruralistyczne.

W okresie od 1.01.2019 r. do 31.12.2023 r. włączono do gminnej ewidencji zabytków 105 645, a wyłączono z gminnej ewidencji zabytków 9 310 zabytków: nieruchomych, archeologicznych, układów urbanistycznych lub ruralistycznych.

2.3. Gminny program opieki nad zabytkami (stan w dniu 31 grudnia 2023 r.)

Ustawa o zabytkach nakłada na jednostki samorządu terytorialnego obowiązek sporządzenia programu opieki nad zabytkami (art. 87 ustawy¹⁸). Jednocześnie gminny program opieki nad zabytkami jest elementem polityki samorządowej służącym podejmowaniu planowych działań dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac związanych z ochroną zabytków i krajobrazu kulturowego oraz mających na celu upowszechnianie i promowanie dziedzictwa kulturowego.

Według stanu na koniec 2023 r. obowiązujący program opieki nad zabytkami posiadało 40,2% gmin, 33,5% gmin nie rozpoczęło jego przygotowania, a 26,3% posiadało program w trakcie przygotowania. W 93,1% gmin (w 2019 r. – 90,6%), które posiadały obowiązujący program opieki nad zabytkami podstawą do jego sporządzenia była gminna ewidencja zabytków.

Tablica 9. Gminny program opieki nad zabytkami w 2023 r.

Wyszczególnienie	Liczba gmin ogółem	Gminy posiadające obowiązujący program opieki nad zabytkami				
		razem	wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządził w ciągu ostatnich 2 lat sprawozdanie z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami			
			tak	sprawozdanie jest w trakcie przygotowania	nie rozpoczęło jego przygotowania bo nie upłynęły 2 lata od daty przyjęcia gminnego programu opieki nad zabytkami	nie rozpoczęło jego przygotowania, a od przyjęcia gminnego programu opieki nad zabytkami upłynęło więcej niż 2 lata
POLSKA	2 477	995	333	213	268	181
Miasta na prawach powiatu	66	33	16	11	3	3
Gminy miejskie	236	114	49	26	23	16
Gminy miejsko-wiejskie	677	301	97	62	83	59
Gminy wiejskie	1 498	547	171	114	159	103
Dolnośląskie	169	60	22	12	18	8
Kujawsko-pomorskie	144	74	28	12	22	12
Lubelskie	213	89	30	17	33	9
Lubuskie	82	28	4	8	9	7
Łódzkie	177	61	17	10	29	5
Małopolskie	182	57	23	9	10	15
Mazowieckie	314	100	30	20	27	23
Opolskie	71	41	11	11	6	13
Podkarpackie	160	74	34	16	14	10
Podlaskie	118	38	9	11	7	11
Pomorskie	123	50	15	14	13	8
Śląskie	167	52	22	11	11	8

¹⁸ Ust. 1. Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.

Ust. 5. Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.

Świętokrzyskie	102	46	14	9	14	9
Warmińsko-mazurskie	116	43	14	10	10	9
Wielkopolskie	226	146	47	32	40	27
Zachodniopomorskie	113	36	13	11	5	7

Spośród 995 gmin posiadających na koniec 2023 r. obowiązujący gminny program opieki nad zabytkami 475 gmin opracowało ww. program w latach 2022 i 2023, 431 gmin w latach 2022 i 2021, a pozostałe gminy w latach wcześniejszych.

Pod względem odsetka gmin posiadających gminny program opieki nad zabytkami można wyróżnić 3 województwa z ponad 50% udziałem tych gmin. Województwo wielkopolskie – 64,6% gmin (w 2019 r. – 49,1%) na jego terenie posiadało gminny program opieki nad zabytkami, opolskie – 57,7% (w 2019 r. – 62,0%) i kujawsko-pomorskie – 51,4% (w 2019 r. – 38,9%). Nieznacznie poniżej progu 50% uplasowały się województwa: podkarpackie – 46,3% (w 2019 r. – 43,1%) i świętokrzyskie – 45,1% (w 2019 r. – 34,3%) gmin posiadających gminny program opieki nad zabytkami.

Najniższy odsetek gmin posiadających obowiązujący program opieki nad zabytkami odnotowano w województwach: śląskim – 31,1%, małopolskim – 31,3% i mazowieckim – 31,8% (w 2019 r. – w województwach: łódzkim – 15,8%, lubuskim – 17,1% i podlaskim – 22,0%).

Tablica 10. Gminy posiadające i nieposiadające obowiązującego programu opieki nad zabytkami według rodzajów gmin

Wyszczególnienie a - liczba gmin b - odsetek gmin (%)		Liczba gmin ogółem ¹⁹		Gminy posiadające obowiązujący program opieki nad zabytkami		Gminy nieposiadające obowiązującego programu opieki nad zabytkami			
						program jest w trakcie sporządzania		nie przystąpiono do sporządzania programu	
						2019	2023	2019	2023
POLSKA	a	2 477	2 477	794	995	661	652	1 022	830
	b	100,0	100,0	32,1	40,2	26,7	26,3	41,3	33,5
Miasta na prawach powiatu	a	66	66	29	33	23	23	14	10
	b	100,0	100,0	43,9	50,0	34,8	34,8	21,2	15,2
Gminy miejskie	a	236	236	96	114	57	50	83	72
	b	100,0	100,0	40,7	48,3	24,2	21,2	35,2	30,5
Gminy miejsko-wiejskie	a	638	677	235	301	182	166	221	210
	b	100,0	100,0	36,8	44,5	28,5	24,5	34,6	31,0
Gminy wiejskie	a	1 537	1 498	434	547	399	413	704	538
	b	100,0	100,0	28,2	36,5	26,0	27,6	45,8	35,9

¹⁹ W każdym roku ok. 10 miast uzyskuje prawa miejskie i wówczas gmina z wiejskiej staje się miejsko-wiejska.

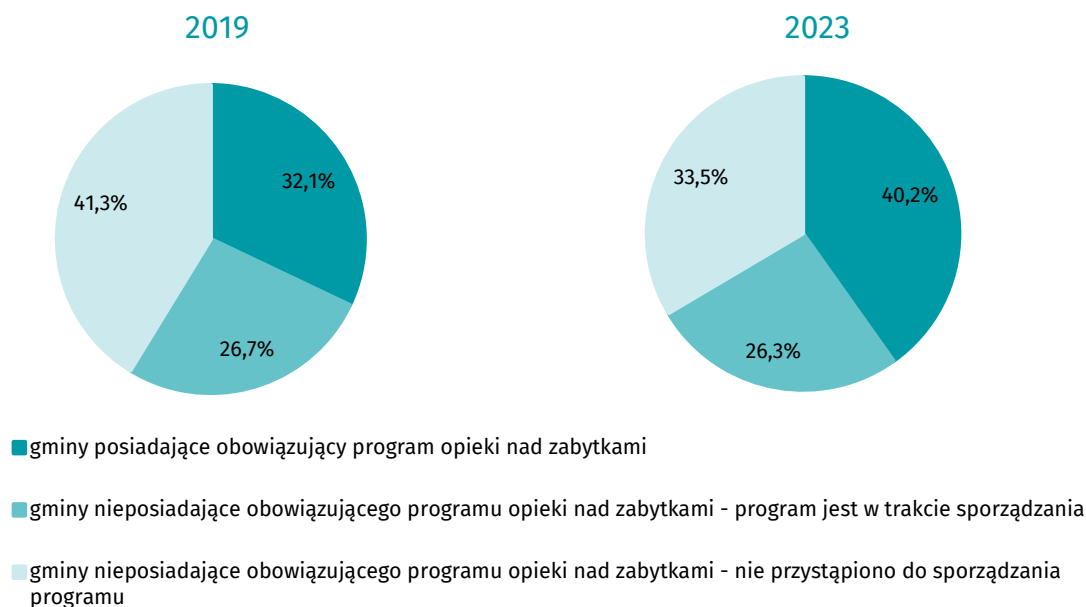
Tablica 11. Gminy posiadające i nieposiadające obowiązującego programu opieki nad zabytkami według rodzajów gmin w 2019 r. i 2023 r. – dynamika

Wyszczególnienie	Liczba gmin ogółem ²⁰			Gminy posiadające obowiązujący program opieki nad zabytkami			Gminy nieposiadające obowiązującego programu opieki nad zabytkami					
							program jest w trakcie sporządzania			nie przystąpiono do sporządzania programu		
	2019	2023	2019=100	2019	2023	2019=100	2019	2023	2019=100	2019	2023	2019=100
POLSKA	2 477	2 477	100,0	794	995	125,3	661	652	98,6	1 022	830	81,2
Miasta na prawach powiatu	66	66	100,0	29	33	113,8	23	23	100,0	14	10	71,4
Gminy miejskie	236	236	100,0	96	114	118,8	57	50	87,7	83	72	86,7
Gminy miejsko-wiejskie	638	677	106,1	235	301	128,1	182	166	91,2	221	210	95,0
Gminy wiejskie	1 537	1 498	97,5	434	547	126,0	399	413	103,5	704	538	76,4

W przypadku poszczególnych rodzajów gmin (w tym miast na prawach powiatu), co najwyżej połowa gmin posiada obowiązujący program opieki nad zabytkami:

- miasta na prawach powiatu – 50,0% (2019 r. – 43,9%),
- gminy miejskie – 48,3% (2019 r. – 40,7%),
- gminy miejsko-wiejskie – 44,5% (2019 r. – 36,8%),
- gminy wiejskie – 36,5% (2019 r. – 28,2%).

Wykres 5. Program opieki nad zabytkami w gminach

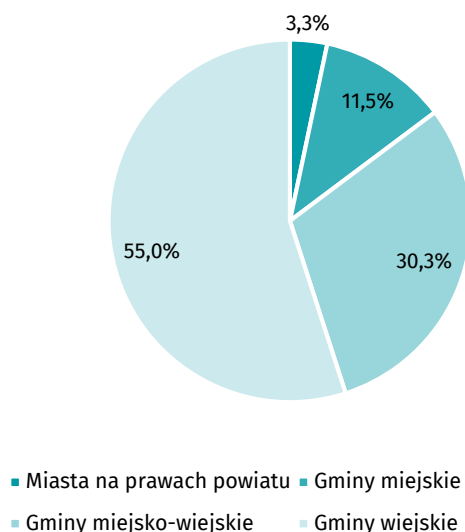
²⁰ J.w.

Tablica 12. Gminy posiadające i nieposiadające obowiązującego programu opieki nad zabytkami według województw

Wyszczególnienie		Liczba gmin ogółem	Gminy posiadające obowiązujący program opieki nad zabytkami			Gminy nieposiadające obowiązującego programu opieki nad zabytkami	
			razem	Gminna ewidencja zabytków		program jest w trakcie sporządzania	nie przystąpiono do sporządzania programu
				była	nie była		
				podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami			
POLSKA	2019	2 477	794	719	75	661	1022
	2023	2 477	995	926	53 ²¹	652	830
Miasta na prawach powiatu		66	33	31	2	23	10
Gminy miejskie		236	114	109	4	50	72
Gminy miejsko-wiejskie		677	301	276	21	166	210
Gminy wiejskie		1 498	547	510	26	413	538
Dolnośląskie		169	60	59	1	44	65
Kujawsko-pomorskie		144	74	65	8	41	29
Lubelskie		213	89	85	2	55	69
Lubuskie		82	28	25	2	24	30
Łódzkie		177	61	58	2	52	64
Małopolskie		182	57	55	2	53	72
Mazowieckie		314	100	92	6	82	132
Opolskie		71	41	33	5	14	16
Podkarpackie		160	74	70	4	39	47
Podlaskie		118	38	38	-	33	47
Pomorskie		123	50	47	-	44	29
Śląskie		167	52	50	2	34	81
Świętokrzyskie		102	46	44	2	30	26
Warmińsko-mazurskie		116	43	38	5	31	42
Wielkopolskie		226	146	134	9	46	34
Zachodniopomorskie		113	36	33	3	30	47

²¹ Dodatkowo 16 gmin nie prowadziło gminnej ewidencji zabytków i nie udzielało odpowiedzi odnośnie wykorzystywania GEZ na potrzeby opracowania programu opieki nad zabytkami.

Wykres 6. Struktura gmin posiadających obowiązujący program opieki nad zabytkami według rodzaju gminy w 2023 r.

2.3.1. Cele gminnego programu opieki nad zabytkami

W 2023 r. 81,3% (w 2019 r. – 79,0%) gmin w kraju, które posiadały obowiązujący program opieki nad zabytkami, określało w tych programach konkretne cele do realizacji.

Zgromadzone informacje wykazały, że gminny program opieki nad zabytkami określał konkretne cele do realizacji w 93,9% miast na prawach powiatu (w 2019 r. – 96,6%), w 86,8% gmin miejskich innych niż miasta na prawach powiatu (w 2019 r. – 87,5%), w 84,4% gmin miejsko-wiejskich (w 2019 r. – 82,6%) i w 77,7% gmin wiejskich (w 2019 r. – 74,0%).

W 58,1% (w 2019 r. – 57,4%) gminnych programów, w których program opieki nad zabytkami określał konkretne cele do realizacji, zapisano wskaźniki monitorujące realizację zakładanych celów. Wśród miast na prawach powiatu, w których program opieki nad zabytkami określał konkretne cele do realizacji, 71,0% gminnych programów zawierało wskaźniki monitorujące realizację zakładanych celów; w gminach miejskich innych niż miasta na prawach powiatu było to 60,6%, w gminach miejsko-wiejskich 61,8%, a w gminach wiejskich 54,4%.

Tablica 13. Cele i wskaźniki gminnego programu opieki nad zabytkami według rodzaju gminy i województw

Wyszczególnienie		Gminy posiadające obowiązujący program opieki nad zabytkami	Gminny program opieki nad zabytkami			
			określa konkretne cele do realizacji	nie określa konkretnych celów do realizacji	zawiera wskaźniki monitorujące realizację zakładanych celów	nie zawiera wskaźników monitorujących realizację zakładanych celów
POLSKA	2019	794	627	167	360	267
	2023	995	809	186	470	339
Miasta na prawach powiatu		33	31	2	22	9
Gminy miejskie		114	99	15	60	39
Gminy miejsko-wiejskie		301	254	47	157	97
Gminy wiejskie		547	425	122	231	194
Dolnośląskie		60	52	8	33	19
Miasta na prawach powiatu		-	-	-	-	-
Gminy miejskie		12	10	2	5	5
Gminy miejsko-wiejskie		21	19	2	12	7
Gminy wiejskie		27	23	4	16	7
Kujawsko-pomorskie		74	57	17	35	22
Miasta na prawach powiatu		2	2	-	2	-
Gminy miejskie		7	7	-	5	2
Gminy miejsko-wiejskie		17	16	1	13	3
Gminy wiejskie		48	32	16	15	17
Lubelskie		89	75	14	45	30
Miasta na prawach powiatu		3	3	-	3	-
Gminy miejskie		9	9	-	6	3
Gminy miejsko-wiejskie		16	13	3	8	5
Gminy wiejskie		61	50	11	28	22
Lubuskie		28	18	10	11	7
Miasta na prawach powiatu		-	-	-	-	-
Gminy miejskie		4	3	1	3	-
Gminy miejsko-wiejskie		10	9	1	5	4
Gminy wiejskie		14	6	8	3	3
Łódzkie		61	53	8	30	23
Miasta na prawach powiatu		1	1	-	-	1
Gminy miejskie		6	6	-	4	2
Gminy miejsko-wiejskie		16	14	2	9	5

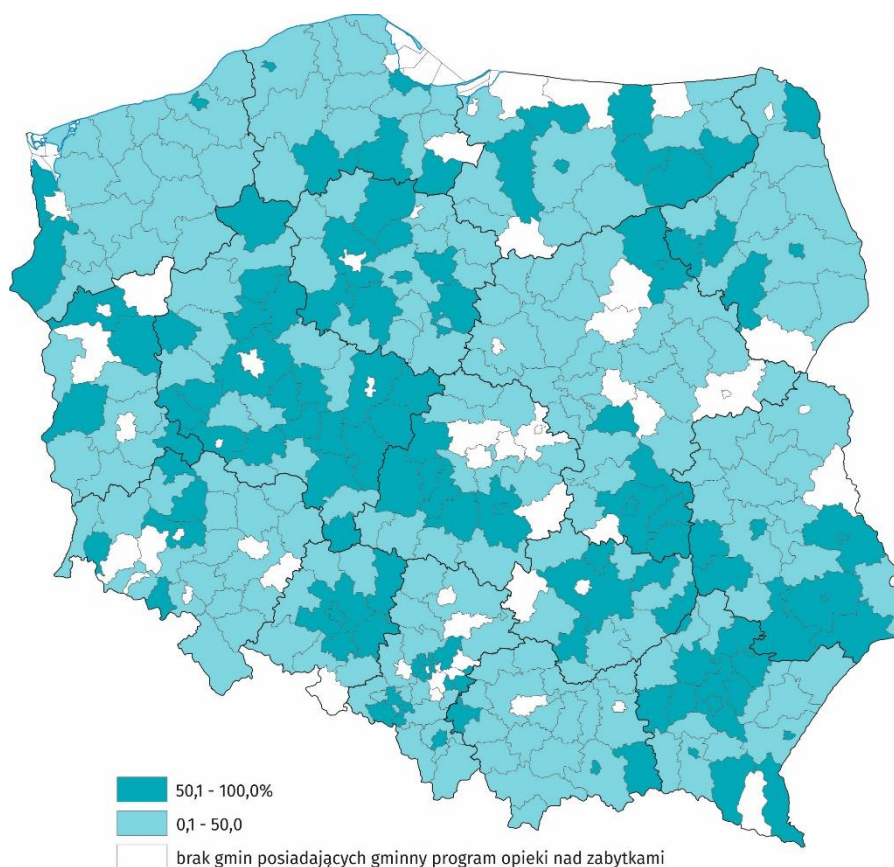
Gminy wiejskie	38	32	6	17	15
Małopolskie	57	49	8	35	14
Miasta na prawach powiatu	1	1	-	1	-
Gminy miejskie	5	5	-	1	4
Gminy miejsko-wiejskie	21	19	2	16	3
Gminy wiejskie	30	24	6	17	7
Mazowieckie	100	76	24	44	32
Miasta na prawach powiatu	2	1	1	1	-
Gminy miejskie	11	9	2	6	3
Gminy miejsko-wiejskie	24	18	6	8	10
Gminy wiejskie	63	48	15	29	19
Opolskie	41	30	11	16	14
Miasta na prawach powiatu	1	1	-	1	-
Gminy miejskie	1	1	-	1	-
Gminy miejsko-wiejskie	23	17	6	8	9
Gminy wiejskie	16	11	5	6	5
Podkarpackie	74	59	15	21	38
Miasta na prawach powiatu	4	4	-	3	1
Gminy miejskie	6	5	1	2	3
Gminy miejsko-wiejskie	21	15	6	5	10
Gminy wiejskie	43	35	8	11	24
Podlaskie	38	31	7	18	13
Miasta na prawach powiatu	2	2	-	2	-
Gminy miejskie	5	4	1	2	2
Gminy miejsko-wiejskie	10	9	1	6	3
Gminy wiejskie	21	16	5	8	8
Pomorskie	50	43	7	28	15
Miasta na prawach powiatu	3	3	-	2	1
Gminy miejskie	11	10	1	6	4
Gminy miejsko-wiejskie	6	6	-	3	3
Gminy wiejskie	30	24	6	17	7
Śląskie	52	46	6	27	19
Miasta na prawach powiatu	11	11	-	5	6
Gminy miejskie	11	8	3	6	2
Gminy miejsko-wiejskie	8	7	1	5	2
Gminy wiejskie	22	20	2	11	9
Świętokrzyskie	46	37	9	26	11
Miasta na prawach powiatu	-	-	-	-	-
Gminy miejskie	1	1	-	1	-
Gminy miejsko-wiejskie	19	16	3	15	1

Gminy wiejskie	26	20	6	10	10
Warmińsko-mazurskie	43	31	12	15	16
Miasta na prawach powiatu	1	-	1	-	-
Gminy miejskie	8	5	3	3	2
Gminy miejsko-wiejskie	11	10	1	4	6
Gminy wiejskie	23	16	7	8	8
Wielkopolskie	146	116	30	61	55
Miasta na prawach powiatu	1	1	-	1	-
Gminy miejskie	11	10	1	4	6
Gminy miejsko-wiejskie	63	51	12	29	22
Gminy wiejskie	71	54	17	27	27
Zachodniopomorskie	36	36	-	25	11
Miasta na prawach powiatu	1	1	-	1	-
Gminy miejskie	6	6	-	5	1
Gminy miejsko-wiejskie	15	15	-	11	4
Gminy wiejskie	14	14	-	8	6

W poszczególnych województwach, udział gmin, w których program opieki nad zabytkami określał konkretne cele do realizacji (w stosunku do liczby gmin posiadających obowiązujący program) wahał się od 100% (w 2019 r. – 82,4%) w województwie zachodniopomorskim do 64,3% (w 2019 r. – 71,4%) w województwie lubuskim, przy czym w przypadku ponad połowy województw odsetek ten był równy lub przekraczał 80%.

Natomiast spośród gmin, które w programie określiły konkretne cele, najwyższy odsetek gminnych programów zawierających wskaźniki monitorujące realizację zakładanych celów odnotowano w województwie małopolskim 71,4% (w 2019 r. – 59,6%), a najniższy w województwie podkarpackim 35,6% (w 2019 r. – 53,4%).

Mapa 4. Odsetek gmin posiadających gminny program opieki nad zabytkami w powiatach w 2023 r.

Głównym celem przyjętym do realizacji w gminnych programach opieki nad zabytkami w 2023 r. (według liczności wskazań) było:

1. *zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;*
2. *podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;*
3. *wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;*
4. *uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.*

Tablica 14. Cele przyjęte do realizacji w gminnych programach opieki nad zabytkami uznane za "bardzo ważne"
Stan w dniu 31 grudnia 2023 r.

Ranga	Cel	Liczba wskazań
1.	Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	536
2.	Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami	382
3.	Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego	352
4.	Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej	346
5.	Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków	191
6.	Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami	117
7.	Inny cel	60

Zgodnie z art. 87 ust. 5 ustawy o zabytkach z realizacji programu opieki nad zabytkami co dwa lata sporządza się sprawozdanie. Wyniki zrealizowanego badania za 2023 r. wykazały, że sprawozdania z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami zostały sporządzone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w 33,5% gmin, które posiadały obowiązujący program opieki nad zabytkami, a w 26,9% gmin nie rozpoczęto przygotowania sprawozdania, bo nie upłynęły 2 lata od daty przyjęcia programu. W 21,4% gmin sprawozdanie było w trakcie przygotowania, a w przypadku 18,2% gmin nie rozpoczęto jego przygotowania, a od przyjęcia gminnego programu opieki nad zabytkami upłynęło więcej niż 2 lata.

Gminny program opieki nad zabytkami posiadało 40,2% gmin w kraju; największy odsetek odnotowano w miastach na prawach powiatu – 50,0%, a najmniejszy w gminach wiejskich – 36,5%. Konkretnie cele do realizacji określało 81,3% programów, a 47,2% spośród nich zawierało wskaźniki monitorujące ich realizację. Głównymi celami przyjętym do realizacji w gminnych programach opieki nad zabytkami w Polsce były:

1. zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
2. podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
3. wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
4. uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.

2.4. Finansowanie ochrony zabytków w gminie poprzez udzielenie dotacji²² w 2023 r.

Zrealizowane badanie dotyczące 2023 r. z wykorzystaniem sprawozdania o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w samorządzie gminnym (symbol KK-2) dostarczyło również informacji nt. finansowania ochrony zabytków w gminach poprzez udzielanie dotacji na finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków oraz przy zabytkach ujętych w gminnej ewidencji zabytków, o których mowa w art. 81 ust.1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Analiza wyników badania wykazała, że w 769 gminach, tj. 31,0% (w 2018²³ r. 871 – 35,2%), spośród 2 477 gmin w Polsce, organ stanowiący gminy deklarował udzielanie dotacji na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków oraz przy zabytkach ujętych w gminnej ewidencji zabytków²⁴. Dotacji udzielono w 685 gminach (27,7% wszystkich gmin), najwięcej na terenie województwa wielkopolskiego (77 gmin, tj. 34,1% gmin należących do tego województwa), dolnośląskiego (74, tj. 43,8%) i podkarpackiego (62, tj. 38,8%). Najmniej gmin, które udzieliły w 2023 r. dotacji na ww. prace przy zabytkach znajdowało się na terenie woj. lubuskiego, opolskiego, świętokrzyskiego i podlaskiego – odpowiednio: 21 i po 23 gminy (dla trzech kolejnych wymienionych województw), co stanowi 25,6%; 32,4%, 22,5% i 19,5% gmin należących do poszczególnych województw.

Tablica 15. Finansowanie ochrony zabytków w gminie - dotacje na zabytki

Wyszczególnienie	Gminy, w których organ stanowiący gminy udziela dotacji ²⁵					Gminy, w których organ stanowiący gminy nie udziela dotacji ⁴	
	liczba gmin	gminy, w których udzielono dotacji	wysokość środków na finansowanie ochrony zabytków w gminie				
			przeznaczonych przez organ stanowiący gminy na udzielenie dotacji	o przyznanie których wnioskowano	przyznanych na dotacje		
							w mln złotych
POLSKA	2018	871	807	203,2	384,8	182,1	1 606
	2023	769	685	289,5	619,8	255,7	1 708
Miasta na prawach powiatu		46	42	52,9	253,6	51,0	20
Gminy miejskie		76	70	41,5	68,9	35,5	160
Gminy miejsko-wiejskie		263	227	61,9	113,5	53,3	414
Gminy wiejskie		384	346	133,3	183,8	116,0	1 114
Dolnośląskie		90	74	26,9	82,8	14,0	79
Kujawsko-pomorskie		57	51	15,4	21,6	12,3	87
Lubelskie		40	40	20,2	24,5	19,1	173
Lubuskie		26	21	3,8	13,2	3,1	56
Łódzkie		44	39	24,1	51,3	21,5	133

²² Na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków oraz przy zabytkach ujętych w gminnej ewidencji zabytków, o których mowa w art. 81 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Stan w dniu 31.12.2023 r.

²³ Poprzednia edycja badania z 2019 r. zgromadziła informacje finansowe za 2018 r.

²⁴ Zabytki, o których mowa w art.81 ust. 1 ustawy o zabytkach.

²⁵ Na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków oraz przy zabytkach ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

Małopolskie	46	43	18,2	46,2	17,2	136
Mazowieckie	61	55	42,7	100,4	42,0	253
Opolskie	26	23	6,3	26,1	6,1	45
Podkarpackie	65	62	15,5	24,6	14,3	95
Podlaskie	28	23	19,7	21,7	17,9	90
Pomorskie	38	34	21,6	30,7	20,2	85
Śląskie	49	43	21,0	68,1	20,4	118
Świętokrzyskie	27	23	4,4	4,9	4,2	75
Warmińsko-mazurskie	39	33	12,6	17,7	12,5	77
Wielkopolskie	84	77	16,3	46,1	13,6	142
Zachodniopomorskie	49	44	20,9	39,8	17,2	64

Na uwagę zasługuje 56 powiatów lub miast na prawach powiatu, w których w 2023 r. w co najmniej 80% gmin zlokalizowanych na ich terenie, organ stanowiący gminy udzielał dotacji na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków oraz przy zabytkach ujętych w gminnej ewidencji zabytków. W 46 przypadkach były to miasta na prawach powiatu. Pozostałe 10 powiatów zlokalizowanych było głównie w województwach dolnośląskim i warmińsko-mazurskim (po 3).

Dotację na ww. prace przy zabytkach przyznano w 63,6% miast na prawach powiatu, w 33,5% gmin miejsko-wiejskich, w 29,7% gmin miejskich innych niż miasta na prawach powiatu, a zaledwie w 23,1% gmin wiejskich.

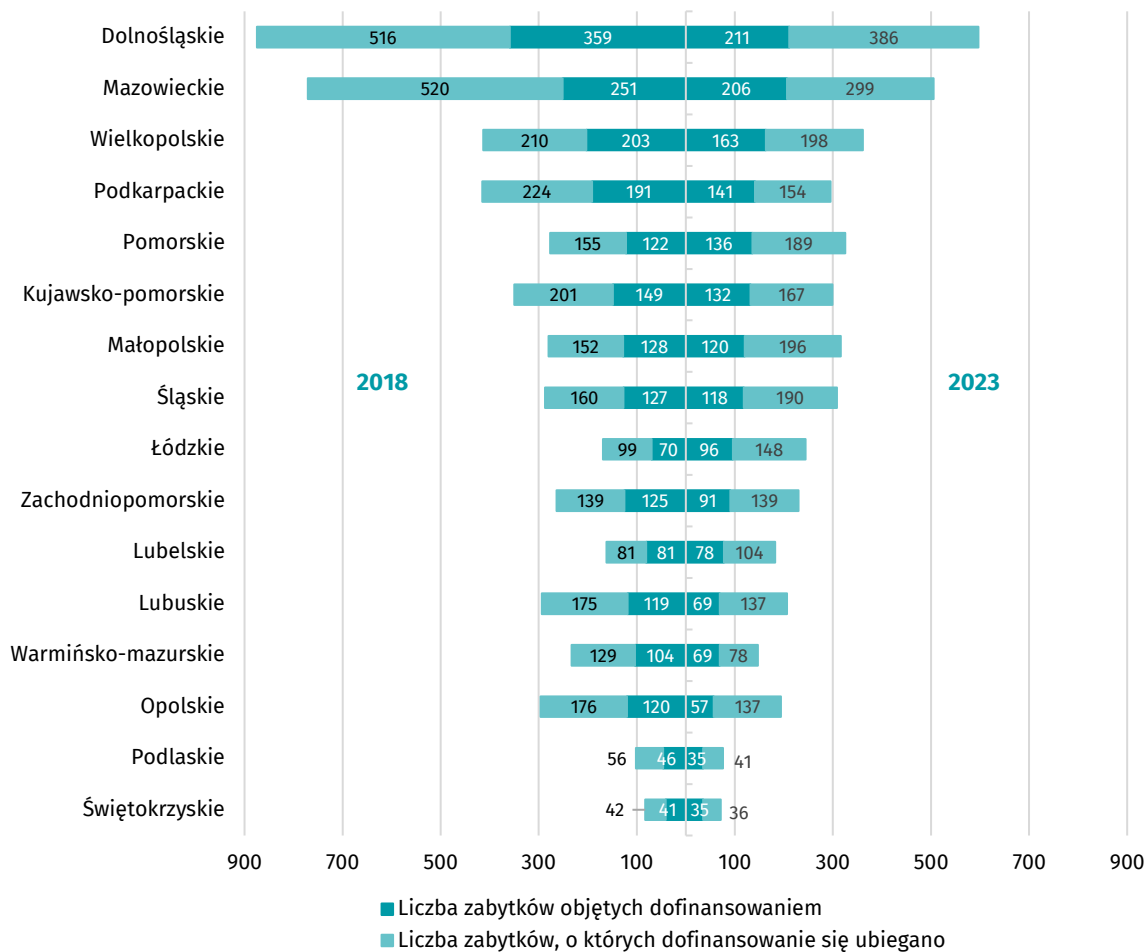
W 2023 r. w Polsce do organu stanowiącego gminy²⁶ (Rady Gminy)²⁷ wnioskowano o przyznanie 619,8 mln zł na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy 2 599 zabytkach (analogicznie w 2018 roku – 384,8 mln i 3 035 zabytków). Jednakże wysokość środków finansowych przeznaczonych przez organ stanowiący gminy na udzielenie dotacji wyniosła 289,5 mln zł, a jeszcze mniejsza była pula środków finansowych, którą ostatecznie przyznano na dotacje na prace przy 1 757 zabytkach i wyniosła ona 255,7 mln zł.

O dofinansowanie w ramach gminnych dotacji w 2023 r. na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków oraz przy zabytkach ujętych w gminnej ewidencji zabytków ubiegano się dla 2 599 zabytków (dla 3 035 w 2018 r.) Najczęściej zwracano się o środki finansowe w województwach: dolnośląskim (dla 386 zabytków, tj. 14,9% wszystkich zabytków, dla których o dofinansowanie się ubiegano w Polsce) i mazowieckim (odpowiednio 299; 11,5%). W województwach: świętokrzyskim (odpowiednio 36, tj. 1,4%) i podlaskim (41, tj. 1,6%) odnotowano najmniejszą liczbę zabytków, dla których wnioskowano o dofinansowanie. Na poziomie powiatów liderem w ubieganiu się o dofinansowanie dla zabytków było m. st. Warszawa (178 zabytków, tj. 6,8% ogółu dofinansowanych zabytków), powiat świdnicki (woj. dolnośląskie) i m. Kraków (odpowiednio 158 i 6,1% oraz 112 i 4,3%). Nie ubiegano się o dofinansowanie dla zabytków w 56 powiatach (spośród których najwięcej – 15 znajduje się w województwie mazowieckim).

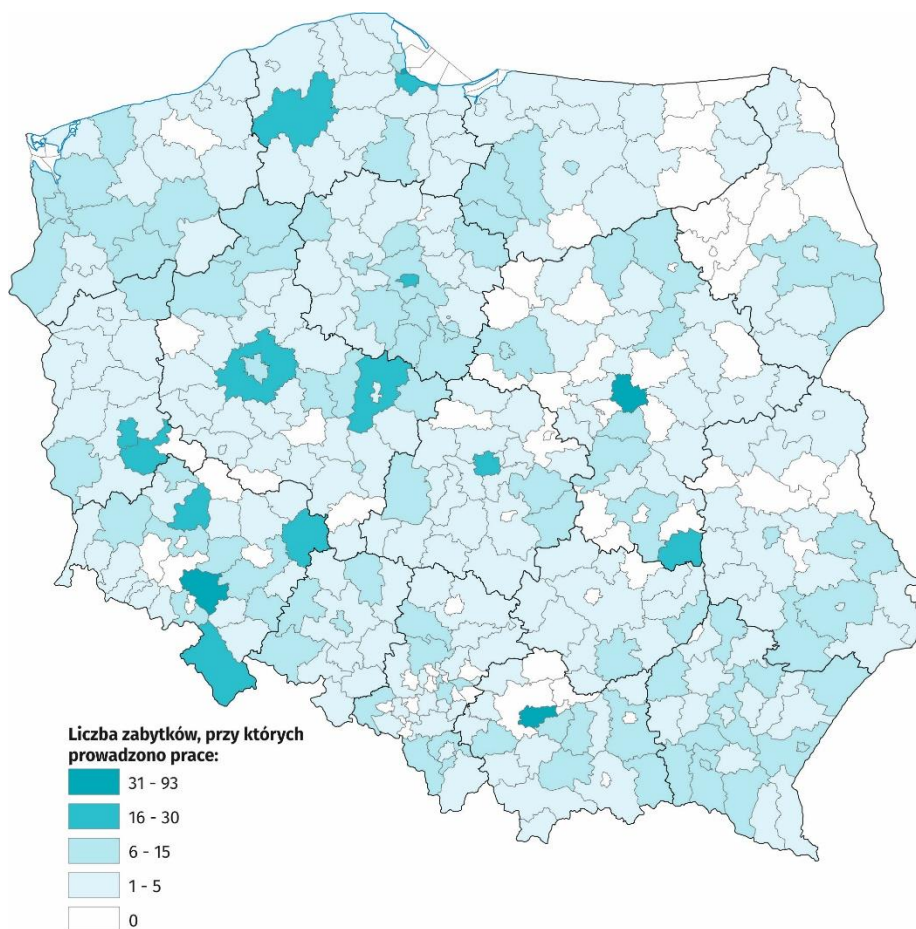
²⁶ Niniejsze badanie wykazało, że jedynie w 769 gminach w Polsce organ stanowiący gminy udziela dotacji na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków oraz przy zabytkach ujętych w gminnej ewidencji zabytków (dane za 2018 r. wykazały 871 takich gmin).

²⁷ Art. 15 Ustawy z dnia 8 marca 1990 roku o Samorządzie Gminnym (z późn. zm.)

Wykres 7. Zabytki, o których dofinansowanie się ubiegano i objęte dofinansowaniem w ramach gminnych dotacji na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków oraz przy zabytkach ujętych w gminnej ewidencji w 2018 r. i 2023 r.

Mapa 5. Zabytki, przy których prowadzono prace²⁸ według powiatów w 2023 r.

²⁸ Prace przy zabytkach dofinansowanych w ramach przyznanych dotacji na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Tablica 16. Zabytki, dla których ubiegano się o dofinansowanie i objęte dofinansowaniem w ramach udzielonych dotacji²⁹ według własności i rodzajów gmin

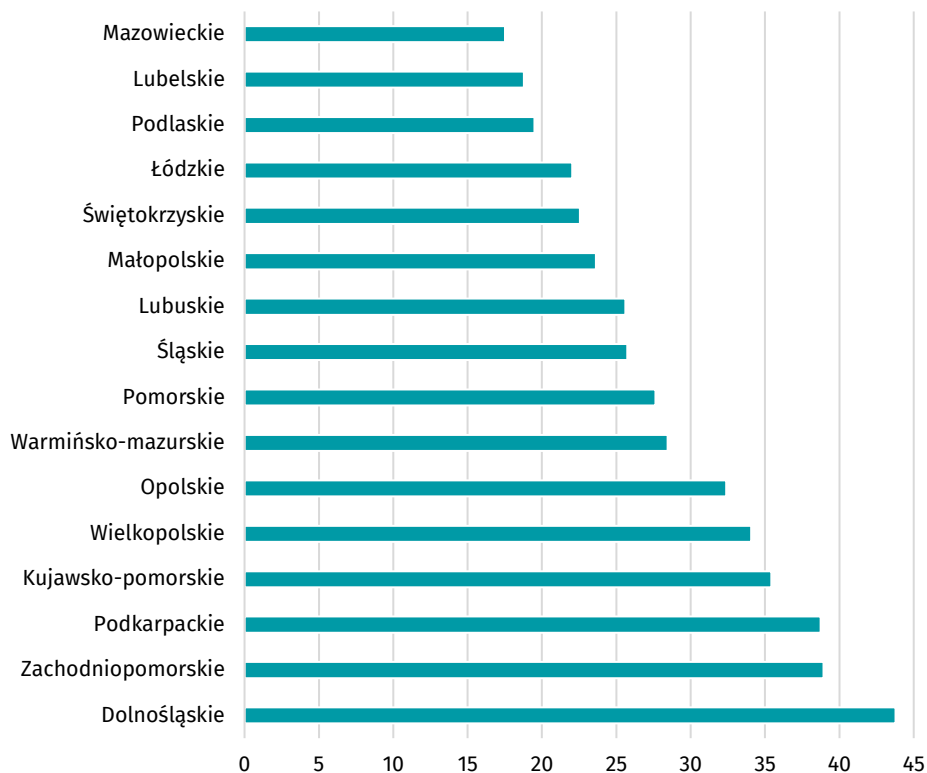
Wyszczególnienie			Ogółem	Według własności							
				Skarb Państwa	JST	inna publiczna osoba prawna	kościół lub związek wyznaniowy	inna niepubliczna osoba prawna	osoba fizyczna	własność mieszana	brak właściciela lub właściciel nieustalony
POLSKA	2018	a	3 035	30	92	44	1 512	177	405	763	12
		b	2 236	23	84	34	1 409	119	248	307	12
	2023	a	2 599	29	77	73	1 264	397	359	398	2
		b	1 757	19	70	41	1 138	159	216	114	-
Miasta na prawach powiatu		a	897	7	3	23	170	283	213	196	2
		b	451	3	2	17	130	118	129	52	-
Gminy miejskie		a	336	2	7	4	84	23	43	173	-
		b	173	1	7	4	81	13	24	43	-
Gminy miejsko-wiejskie		a	638	3	21	39	407	85	55	28	-
		b	482	2	21	13	366	24	37	19	-
Gminy wiejskie		a	728	17	46	7	603	6	48	1	-
		b	651	13	40	7	561	4	26	-	-
Dolnośląskie		a	386	3	6	1	167	21	21	167	-
		b	211	3	6	-	147	9	10	36	-
Kujawsko-pomorskie		a	167	2	7	2	92	16	47	1	-
		b	132	1	6	2	87	8	27	1	-
Lubelskie		a	104	5	5	-	74	2	18	-	-
		b	78	3	3	-	66	2	4	-	-
Lubuskie		a	137	-	1	-	27	-	23	86	-
		b	69	-	1	-	25	-	15	28	-
Łódzkie		a	148	4	2	3	65	44	29	1	-
		b	96	2	-	3	59	18	13	1	-
Małopolskie		a	196	4	14	1	79	7	27	62	2
		b	120	4	12	1	71	5	12	15	-
Mazowieckie		a	299	-	16	-	114	142	27	-	-
		b	206	-	16	-	99	69	22	-	-
Opolskie		a	137	1	-	33	47	15	10	31	-
		b	57	-	-	7	32	-	4	14	-
Podkarpackie		a	154	3	9	5	103	3	24	7	-
		b	141	2	9	5	100	1	19	5	-

²⁹ Na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków oraz przy zabytkach ujętych w gminnej ewidencji zabytków, o których mowa w art. 81 ustawy z dnia 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

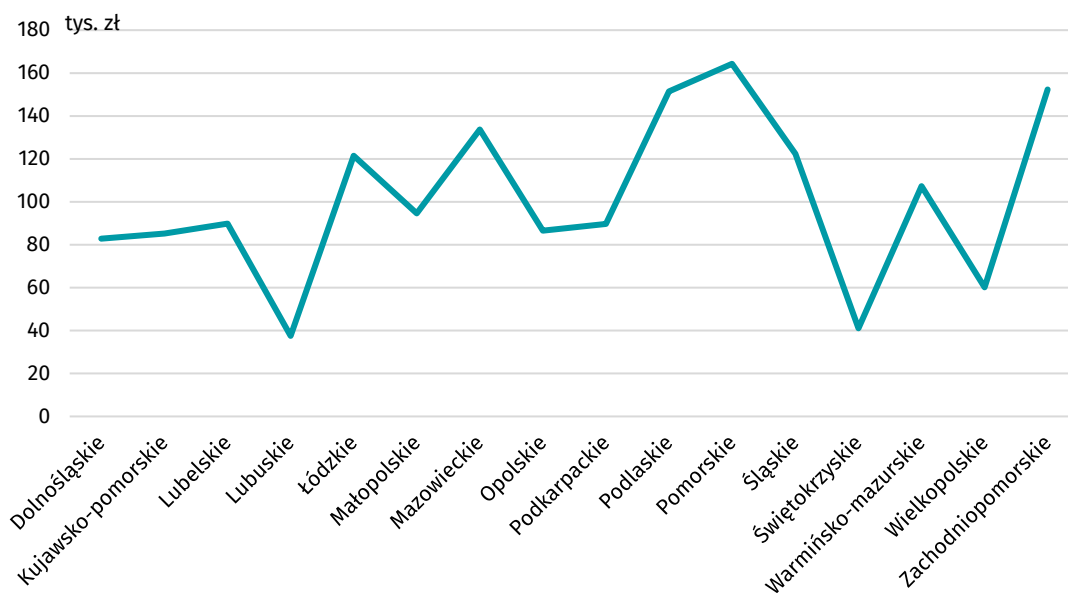
Podlaskie	a	41	-	-	-	35	2	4	-	-
	b	35	-	-	-	31	1	3	-	-
Pomorskie	a	189	1	1	2	69	51	63	2	-
	b	136	1	1	1	64	18	49	2	-
Śląskie	a	190	1	4	6	89	59	23	8	-
	b	118	-	4	6	79	12	16	1	-
Świętokrzyskie	a	36	-	1	-	31	-	3	1	-
	b	35	-	1	-	30	-	3	1	-
Warmińsko-mazurskie	a	78	-	1	11	46	12	4	4	-
	b	69	-	1	11	45	6	3	3	-
Wielkopolskie	a	198	1	4	2	139	16	31	5	-
	b	163	1	4	2	129	9	14	4	-
Zachodniopomorskie	a	139	4	6	7	87	7	5	23	-
	b	91	2	6	3	74	1	2	3	-

Dofinansowaniem prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków oraz przy zabytkach ujętych w gminnej ewidencji zabytków objętych zostało 1 757 zabytków (67,6% obiektów, dla których o dofinansowanie się ubiegano). Największą liczbę zabytków, dla których przyznano dofinansowanie odnotowano w województwach: dolnośląskim (211 zabytków, tj. 12,0% ogółu dofinansowanych zabytków w Polsce), a następnie w woj. mazowieckim i wielkopolskim (odpowiednio: 206 i 11,7% oraz 163 i 9,3%). Najmniej zabytków objętych dofinansowaniem w ramach udzielonych dotacji zarejestrowano w województwach: świętokrzyskim i podlaskim (po 35 i 2,0%) oraz opolskim (57 i 3,2%). Najliczniejsza grupa zabytków, o których dofinansowanie w ramach udzielonych dotacji się ubiegano, jak i objętych dofinansowaniem, była własnością kościołów lub związków wyznaniowych (1 138 zabytków objętych dofinansowaniem, tj. 64,8% ogółu zabytków), następnie osób fizycznych (216; 12,3%). Zabytki objęte dofinansowaniem, których właścicielem był kościół bądź związki wyznaniowe najczęściej występowały w województwach: dolnośląskim (12,9%), wielkopolskim (11,3%), podkarpackim i mazowieckim – odpowiednio 8,8% i 8,7% w tej grupie zabytków.

Wykres 8. Odsetek gmin, w których udzielono dotacji na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków oraz przy zabytkach ujętych w gminnej ewidencji zabytków w 2023 r.

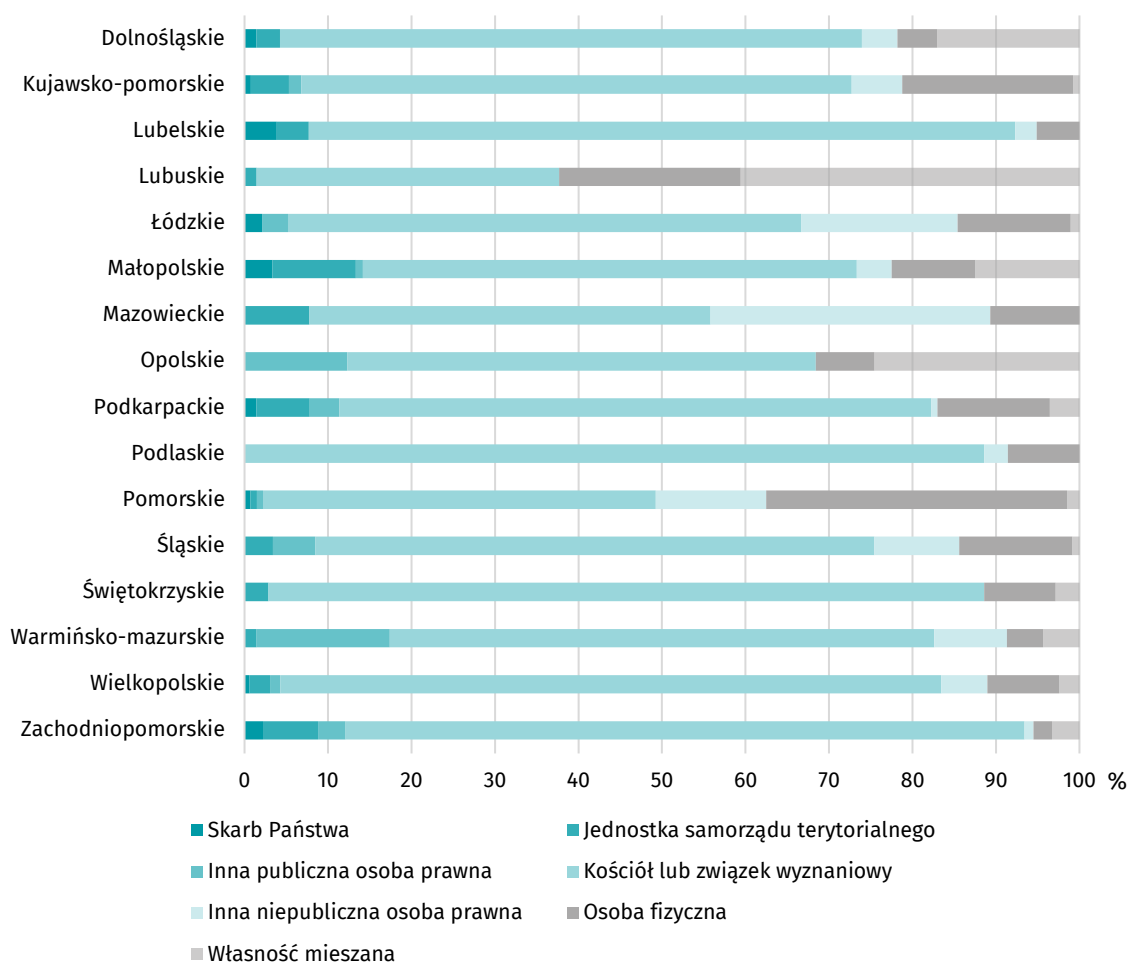

Wykres 9. Średnia wysokość środków finansowych przyznanych na dotacje³⁰ w 1 gminie według województw w 2023 r.

³⁰ W ramach przyznanych dotacji na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach.

Wykres 10. Zabytki objęte dofinansowaniem w ramach udzielonych dotacji według własności w 2023 r.

Spośród analizowanych 4 rodzajów gmin, w których udzielano dofinansowania w ramach udzielonych dotacji dla zabytków, największą liczbę zabytków odnotowano w gminach wiejskich (651 zabytków), nieco mniej w gminach miejsko-wiejskich (482) i miastach na prawach powiatu (451), a jedynie 173 w gminach miejskich (innych niż miasta na prawach powiatu). Pamiętać jednakże należy o liczebności poszczególnych rodzajów jednostek samorządu terytorialnego (JST) w Polsce.

W ujęciu powiatowym największą liczbę zabytków, dla których gminy udzieliły dofinansowania odnotowano w powiatach: m. st. Warszawa (93 zabytki, tj. 5,3% ogólnej liczby zabytków dofinansowanych w kraju), m. Kraków (40 i 2,3%) oraz powiecie świdnickim w woj. dolnośląskim (38 i 2,2%).

W 2023 r. w 769 gminach – 31,0% spośród 2 477 gmin w Polsce, organ stanowiący gminy deklarował udzielanie dotacji na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków oraz przy zabytkach ujętych w gminnej ewidencji zabytków. Dotacji na ww. prace udzielono w 685 gminach (27,7% wszystkich gmin).

Wysokość środków finansowych, które ostatecznie przyznano przez organ stanowiący gminy na dotacje na ww. prace przy 1 757 zabytkach wyniosła 255,7 mln zł.

2.5. Finansowanie opieki nad zabytkami w gminie poprzez finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach, do których gmina posiadała tytuł prawny³¹ w 2023 r.

Zgodnie z przepisami ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane oraz ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, przez poszczególne rodzaje prac przy zabytkach, należy rozumieć:

- prace konserwatorskie – działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
- prace restauratorskie – działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych lub estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;
- roboty budowlane – prace polegające na przebudowie, montażu, remoncie lub rozbiórce obiektu budowlanego, przy czym przez przebudowę należy rozumieć wykonywanie robót budowlanych, w wyniku których następuje zmiana parametrów użytkowych lub technicznych istniejącego obiektu budowlanego, z wyjątkiem charakterystycznych parametrów, jak: kubatura, powierzchnia zabudowy, wysokość, długość, szerokość bądź liczba kondygnacji; w przypadku dróg są dopuszczalne zmiany charakterystycznych parametrów w zakresie niewymagającym zmiany granic pasa drogowego, natomiast przez remont – należy rozumieć wykonywanie w istniejącym obiekcie budowlanym robót budowlanych polegających na odtworzeniu stanu pierwotnego, a niestanowiących bieżącej konserwacji (choć dopuszcza się stosowanie wyrobów budowlanych innych niż użyto w stanie pierwotnym).

Tablica 17. Finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku, do którego gmina posiadała tytuł prawny w 2023 r.

Wyszczególnienie	Liczba gmin		Liczba zabytków nieruchomych, przy których gmina finansowała prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku	Środki przeznaczone na finansowanie opieki nad zabytkami w gminie	
	ogółem	które finansowały prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane		środki własne gminy	środki zewnętrzne (łącznie)
				w mln złotych	
POLSKA	2 477	451	2 991	1 511,5	795,2
Miasta na prawach powiatu	66	43	1 773	1 194,2	307,7
Gminy miejskie	236	81	338	148,4	164,0
Gminy miejsko-wiejskie	677	144	537	120,7	173,6
Gminy wiejskie	1 498	183	343	48,3	149,8
Dolnośląskie	169	33	341	144,9	80,0
Kujawsko-pomorskie	144	25	271	55,9	44,7
Lubelskie	213	30	73	40,9	45,9
Lubuskie	82	8	14	2,3	5,4
Łódzkie	177	22	153	98,1	94,3
Małopolskie	182	69	268	69,3	88,5

³¹ Określony w art. 71 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Mazowieckie	314	53	520	604,8	116,3
Opolskie	71	20	87	12,9	27,2
Podkarpackie	160	39	114	22,7	25,2
Podlaskie	118	11	60	20,0	6,2
Pomorskie	123	13	41	33,6	24,2
Śląskie	167	42	717	121,4	124,3
Świętokrzyskie	102	12	33	22,1	23,9
Warmińsko-mazurskie	116	15	39	9,5	19,2
Wielkopolskie	226	40	146	210,7	47,8
Zachodniopomorskie	113	19	114	42,5	22,1

Analiza wyników badania wykazała, że w 451 gminach – 18,2% spośród 2 477 gmin w Polsce, finansowano prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach, do których gmina posiadała tytuł prawny, określony w art. 71 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Najwięcej gmin, (spośród tych, które finansowały ww. prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane) odnotowano w gminach wiejskich 40,6%, nieco mniej w gminach miejsko-wiejskich (31,9%) i w gminach miejskich innych niż miasta na prawach powiatu (18,0%). Najwięcej takich gmin znajdowało się na terenie województwa małopolskiego (69 – 15,3%) i mazowieckiego (53 – 11,8%).

Udział gmin finansujących ww. prace w stosunku do ogółu gmin danego rodzaju w Polsce w miastach na prawach powiatu wyniósł 65,2%, w gminach miejskich – 34,3%, w gminach miejsko-wiejskich – 21,3% i w gminach wiejskich – 12,2%.

W 2023 r. w gminach **wysokość środków własnych** przeznaczonych na finansowanie opieki nad zabytkami przy zabytkach, do których gminy posiadały tytuł prawny, wyniosła 1 511,5 mln zł. Najwięcej środków z łącznej puli środków wydatkowanych na te cele w kraju przeznaczyły województwa mazowieckie (604,8 mln zł – 40,0%) i wielkopolskie (210,7 mln zł – 13,9%).

Łączna suma **środków zewnętrznych** przeznaczonych na finansowanie opieki nad zabytkami w gminach w 2023 r. wyniosła 795,2 mln zł. Najwięcej środków zewnętrznych na ww. zadania wydatkowano w województwach: śląskim (124,3 mln zł - 15,6%), mazowieckim (116,3 mln zł – 14,6%), a następnie łódzkim (94,3 mln zł – 11,9%), małopolskim (88,5 mln zł – 11,1%) oraz dolnośląskim (80,0 mln zł – 0,1%).

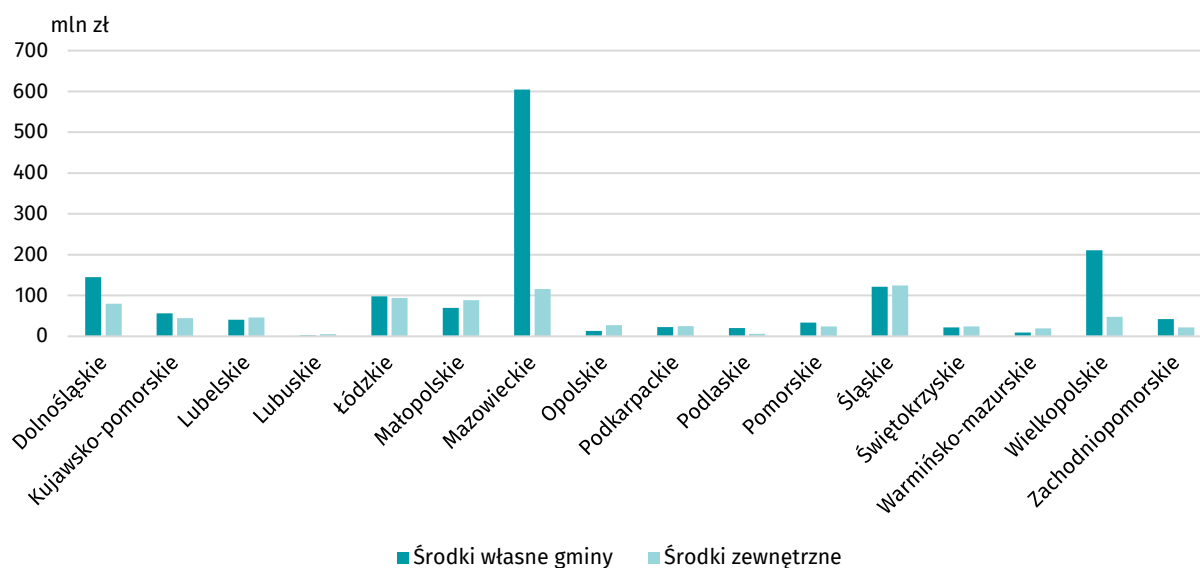
Środki zewnętrzne przeznaczone na finansowanie opieki nad zabytkami przy zabytkach, do których gminy posiadały tytuł prawny, najczęściej pochodziły z *innych programów rządowych* (332,5 mln zł; z których województwo małopolskie otrzymało – 17,4% środków z tego źródła finansowania, a województwo dolnośląskie i mazowieckie – odpowiednio 14,4% i 14,0%). Na drugim miejscu pod względem wysokości środków zewnętrznych przeznaczonych na finansowanie opieki nad zabytkami w gminach, do których gminy posiadały tytuł prawny w 2023 r. były *fundusze zagraniczne* (307,1 mln zł, z których aż 26,1% przypadło dla województwa łódzkiego).

Tablica 18. Środki przeznaczone na finansowanie opieki nad zabytkami w gminie, do których gmina posiadała tytuł prawny w 2023 r.

Wyszczególnienie	Liczba gmin	Środki przeznaczone na finansowanie opieki nad zabytkami w gminie, do których gmina posiada tytuł prawny						
		środki własne gminy	środki zewnętrzne					
			razem	z tego				
				fundusze zagraniczne	środki ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego	inne programy rządowe	Wojewódzki Konserwator Zabytków	inne
w mln zł								
POLSKA	2 477	1 511,5	795,2	307,1	25,2	332,5	13,4	116,9
Miasta na prawach powiatu	66	1 194,2	307,7	167,4	6,0	67,7	0,1	66,6
Gminy miejskie	236	148,4	164,0	67,7	6,2	59,5	0,7	29,8
Gminy miejsko-wiejskie	677	120,7	173,6	40,3	7,5	110,3	1,4	14,0
Gminy wiejskie	1 498	48,3	149,8	31,7	5,5	94,9	11,2	6,5
Dolnośląskie	169	144,9	80,0	21,7	1,5	47,8	0,0	9,0
Kujawsko-pomorskie	144	55,9	44,7	17,2	3,3	7,9	0,1	16,2
Lubelskie	213	40,9	45,9	29,2	0,7	10,8	0,1	5,1
Lubuskie	82	2,3	5,4	2,5	0,1	2,5	0,0	0,3
Łódzkie	177	98,1	94,3	82,6	0,0	5,9	4,4	1,4
Małopolskie	182	69,3	88,5	15,4	2,1	57,8	5,9	7,2
Mazowieckie	314	604,8	116,3	46,1	5,7	46,6	0,6	17,3
Opolskie	71	12,9	27,2	1,1	0,6	24,4	0,1	1,1
Podkarpackie	160	22,7	25,2	6,8	0,4	17,0	0,3	0,7
Podlaskie	118	20,0	6,2	0,8	0,1	5,3	0,0	0,0
Pomorskie	123	33,6	24,2	2,6	0,0	8,0	0,7	13,0
Śląskie	167	121,4	124,3	52,6	4,9	36,9	0,4	29,6
Świętokrzyskie	102	22,1	23,9	16,5	1,7	2,3	0,0	3,3
Warmińsko-mazurskie	116	9,5	19,2	3,3	0,9	13,8	1,0	0,2
Wielkopolskie	226	210,7	47,8	7,6	2,2	25,9	0,0	12,1
Zachodniopomorskie	113	42,5	22,1	1,0	1,1	19,6	0,0	0,4

Uwaga: ze względu na zaokrąglenia niektóre dane nie sumują się do wartości ogółem.

Wykres 11. Finansowanie opieki na zabytkami w gminach poprzez finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, do których gminy posiadają tytuł prawny w 2023 r.

W 2023 r. w 451 gminach – 18,2% spośród 2 477 gmin w Polsce, finansowano prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach, do których gmina posiadała tytuł prawny.

W 2023 r. w gminach **wysokość środków własnych** przeznaczonych na finansowanie opieki nad zabytkami przy zabytkach, do których gminy posiadały tytuł prawny, wyniosła 1 511,5 mln zł.

Łączna suma **środków zewnętrznych** przeznaczonych na finansowanie opieki nad zabytkami w gminach w 2023 r. wyniosła 795,2 mln zł.

2.6. Porozumienie o samorządowym konserwatorze zabytków

Porozumienie o samorządowym konserwatorze zabytków, zawarte z wojewodą i dotyczące powierzenia prowadzenia niektórych spraw z zakresu właściwości wojewody, w tym wydawania decyzji administracyjnych, o których mowa w art. 96 ust. 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w 2023 r. posiadało 3,1% gmin (w 2019 r. - 4,0%)³². Wyniki badania wykazały, że najwięcej bo aż 32,5% porozumień zostało podpisanych w latach 2020-2023. Najwięcej podpisano ich w województwach: śląskim (16 gmin), małopolskim (10 gmin) oraz pomorskim (9 gmin), co stanowiło łącznie 45,5% wszystkich porozumień. Aż 2 400 gmin nie posiadało porozumień o samorządowym konserwatorze zabytków, a spośród nich 31 gmin było w trakcie zawierania porozumienia.

Tablica 19. Porozumienie o samorządowym konserwatorze zabytków zawarte z wojewodą³³

Wyszczególnienie		Gminy posiadające porozumienie					Gminy nieposiadające porozumienia		
		liczba gmin	rok podpisania porozumienia				gmina jest w trakcie zawierania porozumienia	gmina nie przystąpiła do zawierania porozumienia	gmina posiadała, ale rozwiązała porozumienie
			2003-2008	2009-2013	2014-2019	2020-2023			
POLSKA	2019	98	28	25	45	-	36	2 329	14
	2023	77	18	22	12	25	31	2 345	24
Miasta na prawach powiatu		28	11	11	4	2	1	32	5
Gminy miejskie		17	3	8	3	3	2	214	3
Gminy miejsko-wiejskie		14	-	3	3	8	8	653	2
Gminy wiejskie		18	4	-	2	12	20	1 446	14
Dolnośląskie		1	1	-	-	-	1	165	2
Kujawsko-pomorskie		5	1	3	-	1	1	138	-
Lubelskie		3	-	1	1	1	5	201	4
Lubuskie		5	2	1	1	1	1	74	2
Łódzkie		1	-	-	-	1	2	172	2
Małopolskie		10	2	1	4	3	2	168	2
Mazowieckie		4	2	1	-	1	6	303	1
Opolskie		-	-	-	-	-	2	68	1
Podkarpackie		2	-	1	-	1	4	152	2
Podlaskie		3	-	-	1	2	1	111	3
Pomorskie		9	2	6	-	1	2	111	1
Śląskie		16	7	5	3	1	1	150	-
Świętokrzyskie		2	-	1	-	1	1	98	1
Warmińsko-mazurskie		8	-	-	-	8	-	106	2
Wielkopolskie		6	1	-	2	3	1	219	-
Zachodniopomorskie		2	-	2	-	-	1	109	1

³² W porównaniu do danych z 2019 r. uzyskano informację, że część gmin rozwiązała porozumienie o samorządowym konserwatorze zabytków.

³³ Dotyczące powierzenia prowadzenia niektórych spraw z zakresu właściwości wojewody, w tym wydawania decyzji administracyjnych, o których mowa w art. 96 ust. 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Tablica 20. Zakres spraw powierzonych przez gminę w ramach porozumienia zawartego z wojewodą³⁴
Stan w dniu 31 grudnia 2023 r.

Wyszczególnienie	Gminy posiadające porozumienie zawarte z wojewodą dotyczące powierzenia prowadzenia niektórych spraw w zakresie swojej właściwości	Zakres spraw powierzonych w ramach porozumienia zawartego z wojewodą dotyczącego powierzenia prowadzenia niektórych spraw z zakresu jego właściwości, w tym wydawania decyzji administracyjnych			
		wydawanie pozwoleń na prowadzenie prac, robót, badań lub innych działań przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków zgodnie z art. 36 ust.1 pkt 1 uozoz	wydawanie zaleceń konserwatorskich, zgodnie z art. 27 uozoz dot. zabytków wpisanych do rejestru	wydawanie zaleceń konserwatorskich, zgodnie z art. 27 uozoz dot. zabytków nie wpisanych do rejestru	uzgadnianie decyzji o pozwoleniu na budowę dot. obiektów w gminnej ewidencji zabytków zgodnie z art. 39 ust. 3 prawo budowlane
POLSKA	77	36	25	41	49
Miasta na prawach powiatu	28	17	13	23	26
Gminy miejskie	17	11	8	12	15
Gminy miejsko-wiejskie	14	6	2	5	6
Gminy wiejskie	18	2	2	1	2

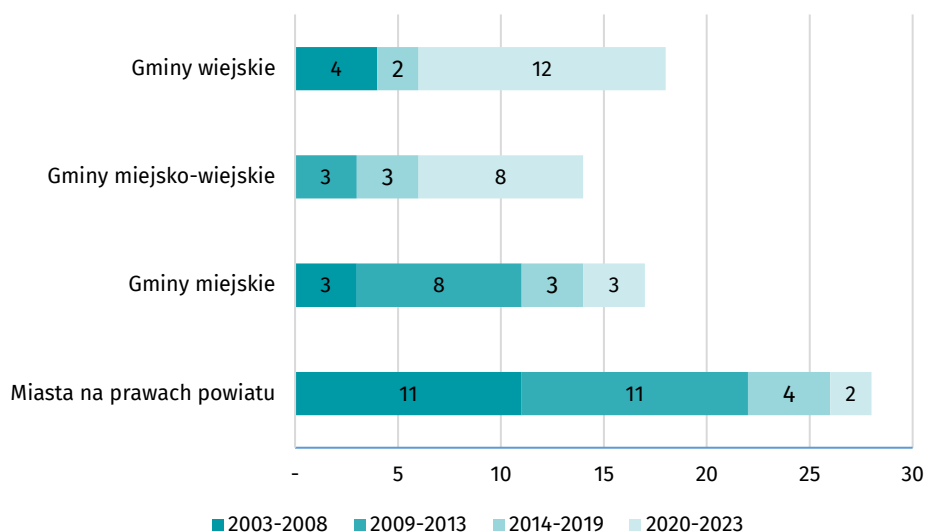
Tablica 20. Zakres spraw powierzonych przez gminę w ramach porozumienia zawartego z wojewodą³⁵ (dok.)
Stan w dniu 31 grudnia 2023 r.

Wyszczególnienie	Gminy posiadające porozumienie zawarte z wojewodą dotyczące powierzenia prowadzenia niektórych spraw w zakresie swojej właściwości	Zakres spraw powierzonych w ramach porozumienia zawartego z wojewodą dotyczącego powierzenia prowadzenia niektórych spraw z zakresu jego właściwości, w tym wydawania decyzji administracyjnych			
		uzgadnianie decyzji lokalizacyjnych, w tym decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego lub decyzji o warunkach zabudowy w odniesieniu do obszarów i obiektów objętych formami ochrony zabytków, o których mowa w art. 7 uozoz oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków, zgodnie z art. 53 ust. 4 pkt 2) ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym	uzgadnianie projektów miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego	prowadzenie postępowań w ramach nadzoru konserwatorskiego	inne
POLSKA	77	39	13	31	38
Miasta na prawach powiatu	28	21	5	15	15
Gminy miejskie	17	13	5	9	6
Gminy miejsko-wiejskie	14	4	2	5	5
Gminy wiejskie	18	1	1	2	12

³⁴ Dotyczącego powierzenia prowadzenia niektórych spraw z zakresu jego właściwości, w tym wydawania decyzji administracyjnych, o których mowa w art. 96 ust. 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

³⁵ Jw.

Wykres 12. Gminy posiadające porozumienie o samorządowym konserwatorze zabytków według lat zawarcia porozumienia
Stan w dniu 31 grudnia 2023 r.

Według stanu na koniec 2023 r. porozumienia o samorządowym konserwatorze zabytków posiadało tylko 3,1% gmin (tj. 77 porozumień). Porozumienia najczęściej zostały zawarte w województwach: śląskim (16 gmin), małopolskim (10 gmin) oraz pomorskim (9 gmin), co stanowiło łącznie 45,5% wszystkich porozumień.

2.7. Rewitalizacja

Działania z zakresu rewitalizacji stanowią jedno z zadań władz lokalnych nakierowanych na poprawę stanu zagospodarowania i warunków życia na obszarach kryzysowych w gminie. W celu ułatwienia samorządom gmin realizacji tych zadań, podjęto na szczeblu centralnym szereg inicjatyw, w tym m.in. tę dotyczącą uchwalenia w 2015 r. ustawy o rewitalizacji, która uporządkowała tematykę rewitalizacji, jasno definiując cele i wprowadzając narzędzia pozwalające na skuteczną realizację procesów naprawczych.

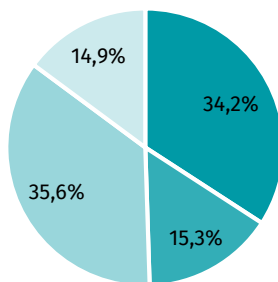
Przez **gminny program rewitalizacji** rozumie się dokument służący zaplanowaniu i realizacji procesu rewitalizacji w rozumieniu ustawy z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji.

Z kolei **lokalny program rewitalizacji** to program działań zmierzających do wyprowadzenia danego obszaru zdegradowanego z sytuacji kryzysowej oraz stworzenia warunków do jego dalszego rozwoju, opracowany, przyjęty i koordynowany przez gminę na podstawie ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym.

Według stanu w dniu 31 grudnia 2023 r. spośród 2 477 gmin w Polsce, 846 gmin (w 2019 r. – 1 315 gmin) miało sporządzony gminny lub lokalny program rewitalizacji, co stanowiło 34,2% (w 2019 r. – 53,1%) wszystkich gmin w Polsce

Zgromadzone dane wykazały, że 380 gmin (w 2019 r. – 68 gmin) było w trakcie sporządzania programu rewitalizacji, w 883 gminach (w 2019 r. – 693 gminach) nie przystąpiono do jego sporządzania, a w 368 gminach (w 2019 r. – w 401 gminach) nie planowano sporządzenia planu rewitalizacji w najbliższym czasie.

Wykres 13. Gminny lub lokalny program rewitalizacji
Stan w dniu 31 grudnia 2023 r.

- Gminy, które sporządziły program rewitalizacji
- Gminy, które nie sporządziły programu rewitalizacji - program jest w trakcie sporządzania
- Gminy, które nie sporządziły programu rewitalizacji - nie przystąpiono do sporządzania programu
- Gminy, które nie sporządziły programu rewitalizacji - nie planuje się sporządzenia programu w najbliższym czasie

Mapa 6. Powiaty według odsetka gmin mających sporządzony gminny lub lokalny program rewitalizacji
Stan w dniu 31 grudnia 2023 r.

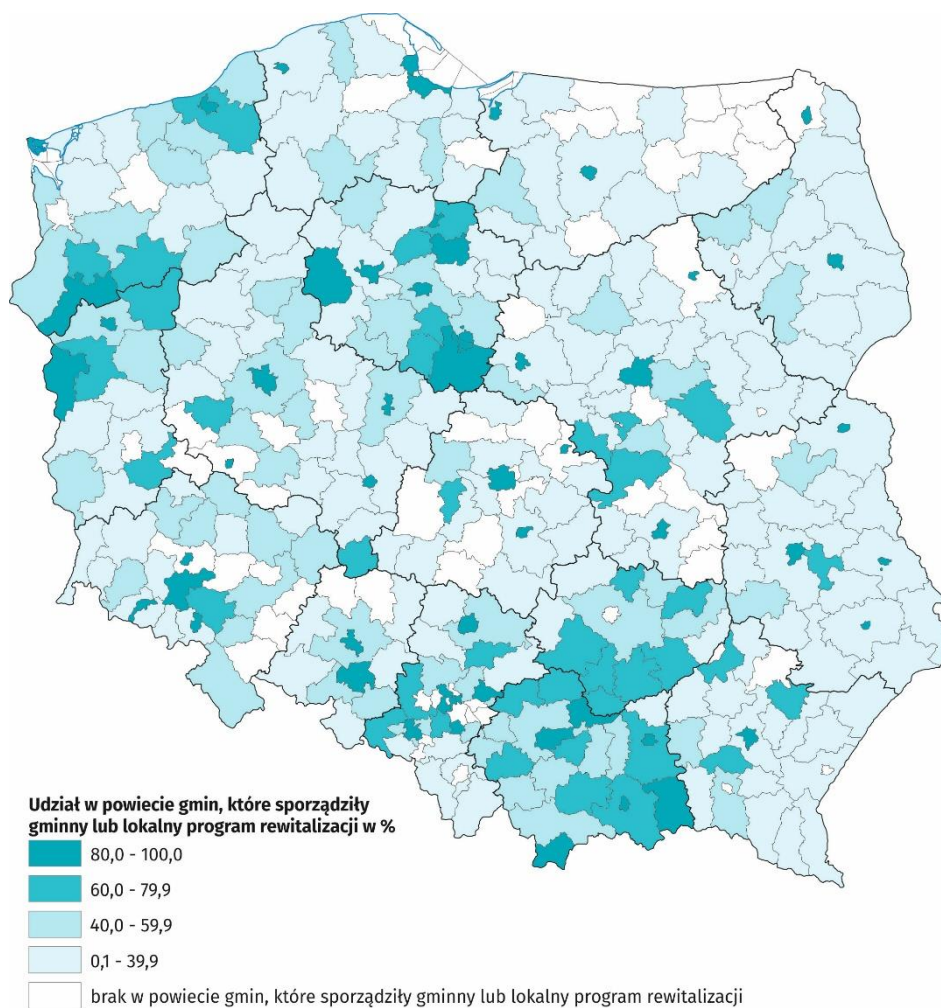

Tabela 21. Gminny lub lokalny program rewitalizacji według rodzajów gmin i województw

Wyszczególnienie		Liczba gmin ogółem	Liczba gmin, które sporządziły program rewitalizacji gminny lub lokalny		
			razem	na podstawie ³⁶	
				ustawy z dnia 9.10.2015 r. o rewitalizacji	ustawy z dnia 8.03.1990 r. o samorządzie gminnym
POLSKA	2019	2 477	1 315	411	904
	2023	2 477	846	450	554
Miasta na prawach powiatu		66	44	33	22
Gminy miejskie		236	129	85	70
Gminy miejsko-wiejskie		677	294	144	196
Gminy wiejskie		1 498	379	188	266
Dolnośląskie		169	60	30	37
Kujawsko-pomorskie		144	78	12	75
Lubelskie		213	60	32	44
Lubuskie		82	33	15	20
Łódzkie		177	30	17	19
Małopolskie		182	111	102	41
Mazowieckie		314	91	45	59
Opolskie		71	24	20	12
Podkarpackie		160	47	25	34
Podlaskie		118	31	19	18
Pomorskie		123	22	16	10
Śląskie		167	68	36	45
Świętokrzyskie		102	52	27	37
Warmińsko-mazurskie		116	17	9	11
Wielkopolskie		226	70	27	53
Zachodniopomorskie		113	52	18	39

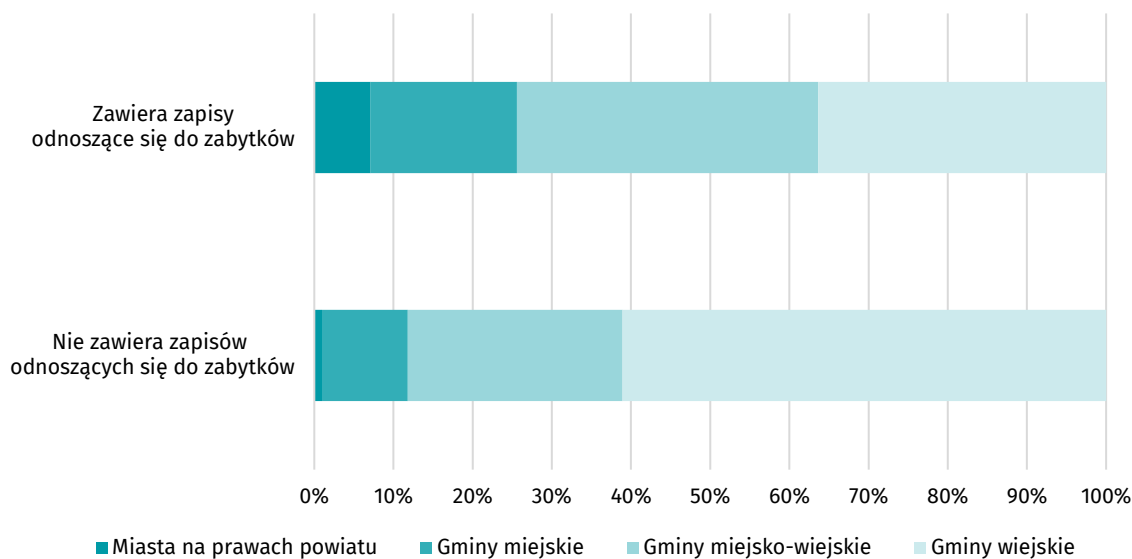
Sporządzenie lokalnego programu rewitalizacji na podstawie ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym potwierdziły 554 gminy, a gminnego programu rewitalizacji na podstawie ustawy z dnia 9.10.2015 r. o rewitalizacji – 450 gmin (część jednostek wskazało obydwie podstawy prawne).

Program rewitalizacji sporządziło 66,7% miast na prawach powiatu, 54,7% gmin miejskich innych niż miasta na prawach powiatu, 43,4% gmin miejsko-wiejskich, ale tylko 25,3% gmin wiejskich.

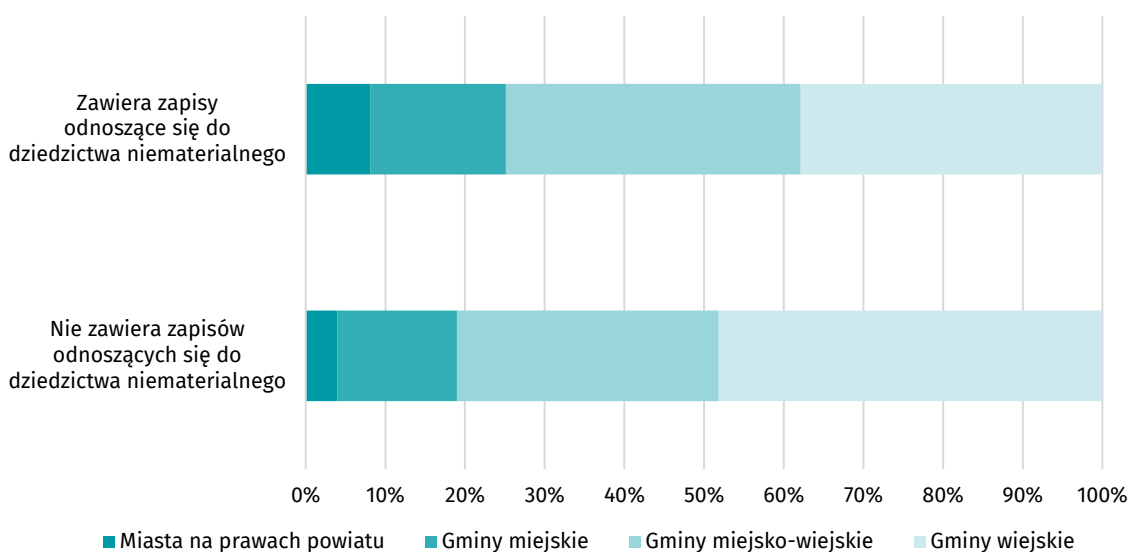
W województwach odsetek gmin, które sporządziły program rewitalizacji był znacznie zróżnicowany i najwyższy był w województwach: małopolskim (61,0%), kujawsko-pomorskim (54,2%) oraz świętokrzyskim (51,0%). Najmniejszy odsetek gmin posiadających program rewitalizacji odnotowano w województwach: warmińsko-mazurskim (14,7%), łódzkim (16,9%) oraz pomorskim (17,9%).

³⁶ Jednostki mogły zaznaczyć dwie odpowiedzi: gmina mogła sporządzić program rewitalizacji zarówno na podstawie ustawy z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji, jak i ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym.

Wykres 14. Gminny lub lokalny program rewitalizacji odnoszący się do zabytków
Stan w dniu 31 grudnia 2023 r.

Wykres 15. Gminne lub lokalne programy rewitalizacji odnoszące się do dziedzictwa niematerialnego
Stan w dniu 31 grudnia 2023 r.

Spośród wszystkich gmin, które sporządziły program rewitalizacji (846), zapisy odnoszące się do zabytków odnotowano w 547 gminach (64,7%). Zapisy odnoszące się do dziedzictwa niematerialnego (pamięć, tożsamość, lokalne, tradycje i zwyczaje) odnotowano w 346 (40,9%) gminach, które sporządziły program rewitalizacji.

Tablica 22. Gminy, które sporządziły gminny lub lokalny program rewitalizacji według zapisów odnoszących się do zabytków lub dziedzictwa niematerialnego

Wyszczególnienie		Liczba gmin ogółem	Gminy, które sporządziły program rewitalizacji						
			liczba gmin	program rewitalizacji					
				zawiera zapisy odnoszące się do	nie zawiera zapisów odnoszących się do	nie dotyczy	zawiera zapisy odnoszące się do	nie zawiera zapisów odnoszących się do	nie dotyczy
				zabytków			dziedzictwa niematerialnego (pamięć, tożsamość, lokalne, tradycje i zwyczaje)		
POLSKA	2019	2 477	1 315	844	350	121	554	568	193
	2023	2 477	846	547	203	96	346	353	147
Miasta na prawach powiatu		66	44	39	2	3	28	14	2
Gminy miejskie		236	129	101	22	6	59	53	17
Gminy miejsko-wiejskie		677	294	208	55	31	128	116	50
Gminy wiejskie		1 498	379	199	124	56	131	170	78
Dolnośląskie		169	60	44	10	6	30	21	9
Kujawsko-pomorskie		144	78	31	33	14	21	42	15
Lubelskie		213	60	43	10	7	28	20	12
Lubuskie		82	33	21	7	5	16	13	4
Łódzkie		177	30	20	8	2	8	18	4
Małopolskie		182	111	64	37	10	47	44	20
Mazowieckie		314	91	59	19	13	38	40	13
Opolskie		71	24	18	4	2	12	11	1
Podkarpackie		160	47	30	12	5	20	17	10
Podlaskie		118	31	17	8	6	11	9	11
Pomorskie		123	22	19	3	-	7	12	3
Śląskie		167	68	42	22	4	29	29	10
Świętokrzyskie		102	52	39	7	6	24	18	10
Warmińsko-mazurskie		116	17	12	2	3	8	5	4
Wielkopolskie		226	70	51	14	5	30	31	9
Zachodniopomorskie		113	52	37	7	8	17	23	12

2.7.1. Zapisy odnośnie do zabytków i dziedzictwa kulturowego w gminnych lub lokalnych programach rewitalizacyjnych w gminie

Na ogólną liczbę 846 gmin, w których odnotowano gminny lub lokalny program rewitalizacji za 2023 r. stwierdzono, że w:

- 33,1% gmin wykorzystywano wskaźniki dotyczące zabytków na etapie delimitacji obszaru rewitalizacji,
- 33,7% gmin wykorzystywano analizy i badania dotyczące zabytków na etapie pogłębionej diagnozy obszaru rewitalizacji,

- 61,3% gmin obszar rewitalizacji obejmował obszar wpisany do rejestru zabytków albo ujęty w gminnej ewidencji zabytków,
- 66,4% gmin w obszarze rewitalizacji znajdowały się obiekty wpisane do rejestru zabytków albo ujęte w ewidencji zabytków,
- 56,0% gmin w celach rewitalizacji i kierunkach działań odnoszono się do dziedzictwa kulturowego (zabytki i tradycje),
- 56,3% gmin w programie rewitalizacji przewidziano projekty rewitalizacyjne odnoszące się do zabytków,
- 37,8% gmin w programie rewitalizacji przewidziano projekty rewitalizacyjne odnoszące się do dziedzictwa niematerialnego (pamięć, tożsamość, lokalne tradycje i zwyczaje),
- 32,4% gmin program rewitalizacji jest powiązany z gminnym programem opieki nad zabytkami,
- 0,5% gmin są inne zapisy odnośnie zabytków i dziedzictwa kulturowego.

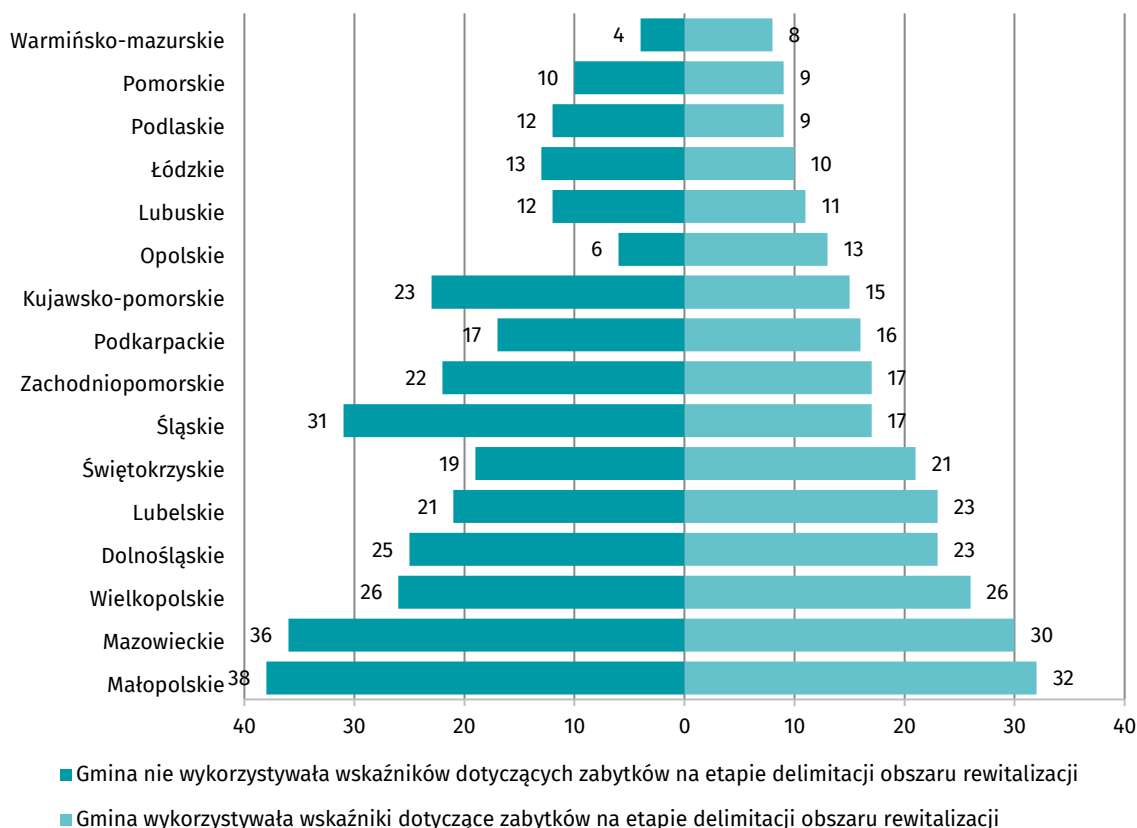
Tablica 23. Zapisy odnoszące się do zabytków i dziedzictwa kulturowego w gminnych lub lokalnych programach rewitalizacyjnych w gminach
Stan w dniu 31 grudnia 2023 r.

Wyszczególnienie	Liczba gmin, w których								
	sporządzono program rewitalizacji	wykorzystywano wskaźniki dotyczące zabytków na etapie delimitacji obszaru rewitalizacji		wykorzystywano analizy i badania dotyczące zabytków na etapie pogłębionej diagnozy obszaru rewitalizacji		obszar rewitalizacji obejmuje obszar wpisany do rejestru zabytków albo ujęty w gminnej ewidencji zabytków		w obszarze rewitalizacji znajdują się obiekty wpisane do rejestru zabytków albo ujęte w ewidencji zabytków	
		tak	nie	tak	nie	tak	nie	tak	nie
POLSKA	846	280	315	285	310	517	78	562	33
Miasta na prawach powiatu	44	23	17	27	13	38	2	40	-
Gminy miejskie	129	55	53	57	51	95	13	104	4
Gminy miejsko-wiejskie	294	110	110	109	111	203	17	210	10
Gminy wiejskie	379	92	135	92	135	181	46	208	19
Dolnośląskie	60	23	25	24	24	46	2	46	2
Kujawsko-pomorskie	78	15	23	16	22	32	6	36	2
Lubelskie	60	23	21	21	23	42	2	42	2
Lubuskie	33	11	12	9	14	21	2	23	-
Łódzkie	30	10	13	13	10	21	2	23	-
Małopolskie	111	32	38	33	37	54	16	64	6
Mazowieckie	91	30	36	30	36	57	9	62	4
Opolskie	24	13	6	6	13	18	1	19	-
Podkarpackie	47	16	17	16	17	30	3	30	3
Podlaskie	31	9	12	10	11	19	2	18	3
Pomorskie	22	9	10	10	9	16	3	19	-
Śląskie	68	17	31	20	28	34	14	41	7
Świętokrzyskie	52	21	19	25	15	35	5	40	-
Warmińsko-mazurskie	17	8	4	8	4	11	1	11	1
Wielkopolskie	70	26	26	25	27	47	5	51	1
Zachodniopomorskie	52	17	22	19	20	34	5	37	2

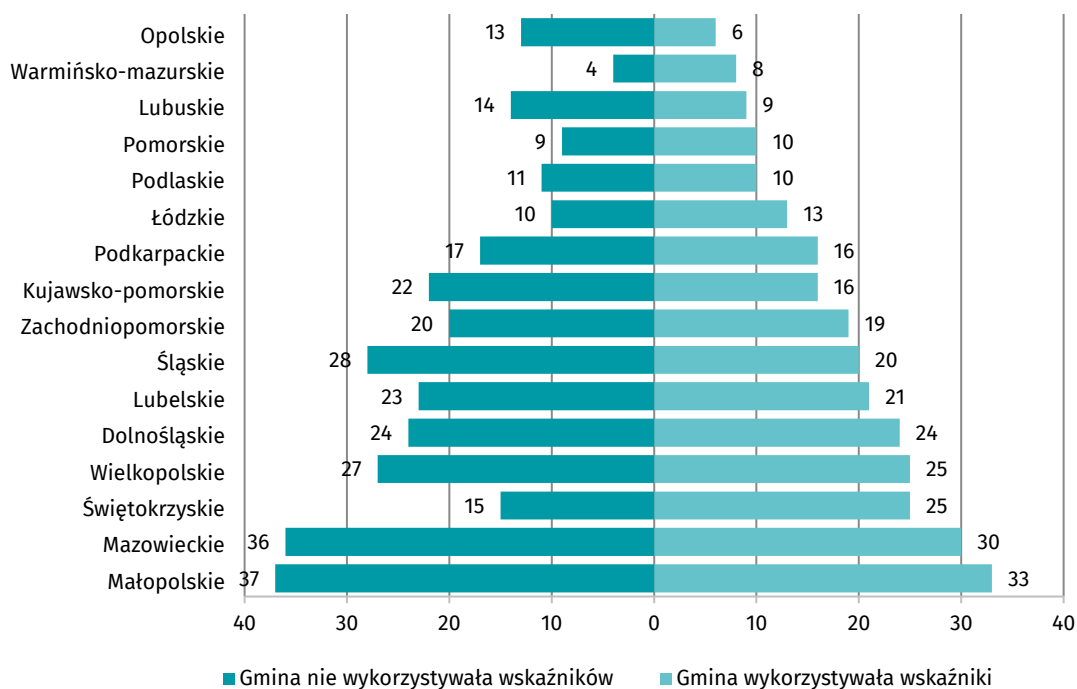
Tablica 23. Zapisy odnoszące się do zabytków i dziedzictwa kulturowego w gminnych lub lokalnych programach rewitalizacyjnych w gminach w 2023 r. (dok.)

Wyszczególnienie	Liczba gmin, w których									
	sporządzono program rewitalizacji	w celach rewitalizacji i kierunkach działań odnoszono się do dziedzictwa kulturowego (zabytki i tradycje)		w programie rewitalizacji przewidziano projekty rewitalizacyjne odnoszące się do zabytków		w programie rewitalizacji przewidziano projekty rewitalizacyjne odnoszące się do dziedzictwa niematerialnego (pamięć, tożsamość, lokalne tradycje i zwyczaje)		program rewitalizacji jest powiązany z gminnym programem opieki nad zabytkami		są inne zapisy odnośnie zabytków i dziedzictwa kulturowego
		tak	nie	tak	nie	tak	nie	tak	nie	
POLSKA	846	474	121	476	119	320	275	274	321	4
Miasta na prawach powiatu	44	35	5	40	-	28	12	19	21	-
Gminy miejskie	129	86	22	95	13	61	47	59	49	-
Gminy miejsko-wiejskie	294	183	37	178	42	115	105	102	118	4
Gminy wiejskie	379	170	57	163	64	116	111	94	133	-
Dolnośląskie	60	40	8	40	8	22	26	18	30	-
Kujawsko-pomorskie	78	25	13	26	12	16	22	20	18	-
Lubelskie	60	34	10	38	6	26	18	27	17	-
Lubuskie	33	19	4	22	1	17	6	8	15	-
Łódzkie	30	19	4	21	2	9	14	12	11	-
Małopolskie	111	58	12	58	12	43	27	26	44	1
Mazowieckie	91	54	12	53	13	39	27	25	41	1
Opolskie	24	17	2	15	4	9	10	16	3	-
Podkarpackie	47	26	7	26	7	18	15	20	13	1
Podlaskie	31	13	8	13	8	12	9	9	12	-
Pomorskie	22	13	6	15	4	6	13	11	8	-
Śląskie	68	34	14	32	16	25	23	13	35	-
Świętokrzyskie	52	36	4	35	5	25	15	15	25	-
Warmińsko-mazurskie	17	11	1	9	3	5	7	6	6	-
Wielkopolskie	70	45	7	45	7	31	21	32	20	1
Zachodniopomorskie	52	30	9	28	11	17	22	16	23	-

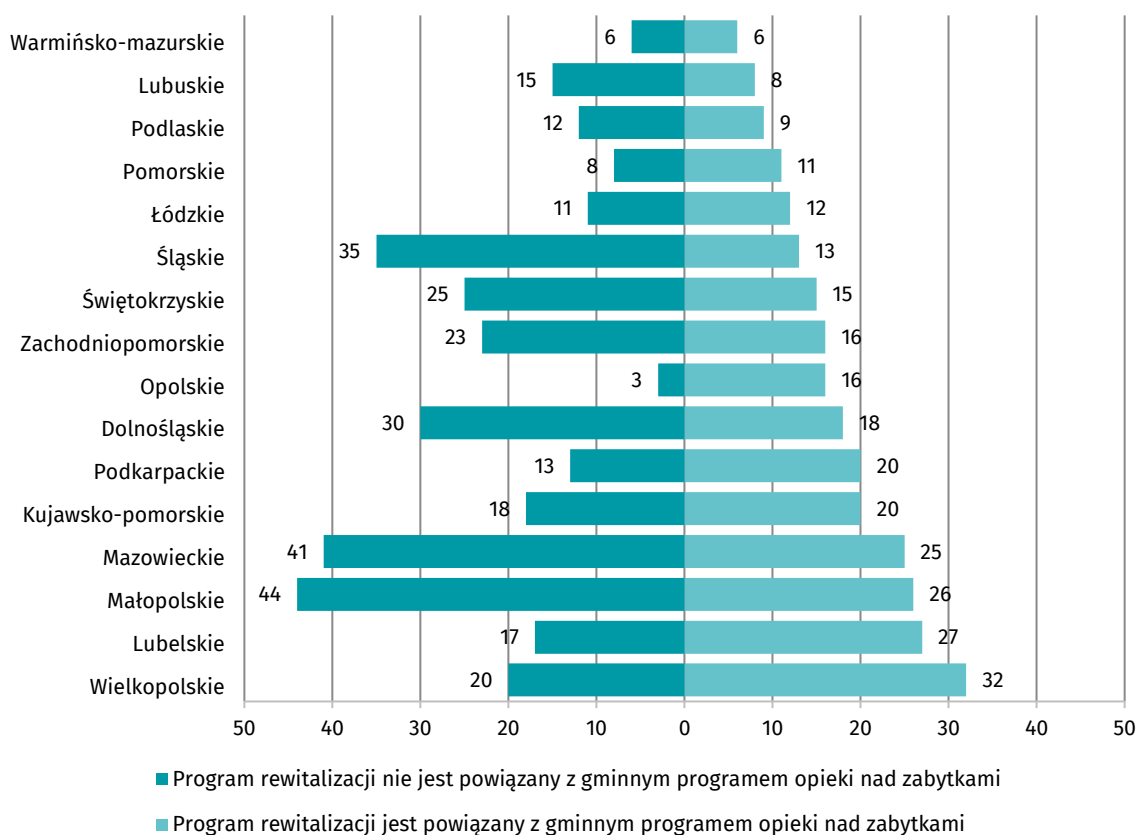
Wykres 16. Gminy, które wykorzystywały w programach rewitalizacji na etapie delimitacji obszaru rewitalizacji wskaźniki odnoszące się do zabytków
Stan w dniu 31 grudnia 2023 r.

Wykres 17. Gminy, które wykorzystywały wskaźniki odnoszące się do zabytków w programach rewitalizacji na etapie pogłębionej diagnozy obszaru rewitalizacji
Stan w dniu 31 grudnia 2023 r.

Wykres 18. Gminy, które uwzględniły w programach rewitalizacji zapisy dotyczące powiązania z gminnym programem opieki na zabytkami
Stan w dniu 31 grudnia 2023 r.

Według stanu w dniu 31 grudnia 2023 r. spośród 2 477 gmin w Polsce, 846 gmin miało sporządzony gminny lub lokalny program rewitalizacji, co stanowiło 34,2% wszystkich gmin w Polsce. W trakcie sporządzania programu rewitalizacji było 380 gmin, w 883 gminach nie przystąpiono do jego sporządzania, a w 368 gminach nie planowano sporządzenia planu rewitalizacji w najbliższym czasie.

2.8. Inne narzędzia ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w samorządzie gminnym

2.8.1. Parki kulturowe

Parki kulturowe to jedna z form ochrony zabytków, ustanawiana na podstawie uchwały, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, przez radę gminy bądź uchwałą związku międzygminnego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej, w rozumieniu art. 16 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Plan ochrony parku kulturowego – to dokument sporządzony przez wójta gminy, prezydenta lub burmistrza miasta, w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, przedłożony do zatwierdzenia radzie gminy. Dokument sporządza się na podstawie art. 16 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Obowiązkowo dla obszarów, na których utworzono park, sporządza się miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego.

Na koniec 2023 r. wyniki badania wykazały w Polsce 43 parki kulturowe (o łącznej powierzchni 139 km²), usytuowane na terenie 38 gmin. Najwięcej parków kulturowych znajdowało się na terenach miast na prawach powiatów (13), natomiast największą powierzchnię parków kulturowych posiadały gminy miejsko-wiejskie (70 km²). Na pierwszym miejscu pod względem liczby parków kulturowych znalazło się województwo małopolskie (6). Nieco mniej, tj. po 5 parków kulturowych odnotowano w województwach: dolnośląskim, kujawsko-pomorskim i mazowieckim. Największą łączną powierzchnię parków kulturowych zanotowano w województwach świętokrzyskim (34 km²) i małopolskim (33 km²). W województwach: lubelskim i zachodniopomorskim nie odnotowano parków kulturowych.

Sporządzenie planu ochrony parków kulturowych potwierdzono w 27 gminach, a w 5 gminach plan ten był w trakcie jego sporządzania.

Tablica 24. Parki kulturowe
Stan w dniu 31 grudnia 2023 r.

Wyszczególnienie	Liczba gmin, które przyjęły uchwałę o utworzeniu parku kulturowego	Liczba utworzonych parków kulturowych	Wielkość obszaru parku kulturowego (w km ²)
POLSKA	38	43	139
Miasta na prawach powiatu	10	13	30
Gminy miejskie	8	10	29
Gminy miejsko-wiejskie	11	11	70
Gminy wiejskie	9	9	9
Dolnośląskie	5	5	15
Kujawsko-pomorskie	5	5	2
Lubelskie	-	-	-
Lubuskie	2	2	1
Łódzkie	3	3	0
Małopolskie	3	6	33
Mazowieckie	4	5	21
Opolskie	1	1	2
Podkarpackie	3	3	1

Podlaskie	1	1	1
Pomorskie	3	3	1
Śląskie	3	4	1
Świętokrzyskie	2	2	34
Warmińsko-mazurskie	1	1	1
Wielkopolskie	2	2	27
Zachodniopomorskie	-	-	-

2.8.2. Gminny plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych

Stan w dniu 31 grudnia 2023 r.

Gminny plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych to dokument służący stworzeniu przez gminę warunków niezbędnych do realizacji ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych na podstawie rozdziału 8 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Według stanu na koniec 2023 r. ponad połowa gmin w Polsce (1 305 spośród 2 477 – 52,7%) miała przyjęty gminny plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych. Największy odsetek gmin, które przyjęły ww. plany odnotowano w miastach na prawach powiatu (83,3%). W gminach miejskich odsetek ten wyniósł 56,8%, w gminach miejsko-wiejskich – 52,1%, a w gminach wiejskich – 50,9%. W ujęciu wojewódzkim, największy odsetek gmin, które przyjęły ww. plany wystąpił w województwie świętokrzyskim (75,5%), a następnie w podkarpackim (71,9%) i łódzkim (70,1%), a najmniejszy w województwie śląskim (34,1%) i zachodniopomorskim (32,7%).

Tablica 25. Gminny plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych
Stan w dniu 31 grudnia 2023 r.

Wyszczególnienie	Liczba gmin ogółem	Gminy które przyjęły gminny plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych					Gminy nie prowadzące gminnego planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych
		razem	rok przyjęcia				
			2003-2008	2009-2013	2014-2019	2020-2023	
POLSKA	2 477	1 305	548	154	293	310	1 172
Miasta na prawach powiatu	66	55	28	5	9	13	11
Gminy miejskie	236	134	61	14	29	30	102
Gminy miejsko-wiejskie	677	353	144	41	94	74	324
Gminy wiejskie	1 498	763	315	94	161	193	735
Dolnośląskie	169	81	53	10	4	14	88
Kujawsko-pomorskie	144	78	25	11	20	22	66
Lubelskie	213	134	61	10	35	28	79
Lubuskie	82	43	15	3	4	21	39
Łódzkie	177	124	77	1	15	31	53
Małopolskie	182	77	64	3	4	6	105
Mazowieckie	314	125	45	14	9	57	189
Opolskie	71	45	23	2	14	6	26
Podkarpackie	160	115	50	30	15	20	45
Podlaskie	118	52	14	16	7	15	66
Pomorskie	123	75	8	14	36	17	48
Śląskie	167	57	37	-	15	5	110
Świętokrzyskie	102	77	9	-	45	23	25
Warmińsko-mazurskie	116	45	25	4	3	13	71
Wielkopolskie	226	140	23	35	65	17	86
Zachodniopomorskie	113	37	19	1	2	15	76

2.8.3. Ustalenia dotyczące ochrony zabytków w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego

Według stanu na koniec 2023 r. 1 683 gminy (67,9%) wyznaczyły w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego strefy ochrony konserwatorskiej. W 482 gminach (19,5%) nie wyznaczono w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego strefy ochrony konserwatorskiej, a 312 gmin (12,6%) – nie posiadało miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.

Strefy ochrony konserwatorskiej w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego wyznaczyło 97,0% miast na prawach powiatów, 88,6% gmin miejskich oraz 75,6% gmin miejsko-wiejskich i 59,9% gmin wiejskich. Na poziomie województw wyróżnia się województwo dolnośląskie gdzie w 94,1% gminach odnotowano w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego strefy ochrony konserwatorskiej oraz województwo śląskie (90,4%).

Tablica 26. Ustalenia dotyczące ochrony zabytków w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego
Stan w dniu 31 grudnia 2023 r.

Wyszczególnienie	Liczba gmin ogółem	Gmina		
		wyznaczyła w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego strefy ochrony konserwatorskiej	nie wyznaczyła w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego strefy ochrony konserwatorskiej	nie posiada miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego
POLSKA	2 477	1 683	482	312
Miasta na prawach powiatu	66	64	2	-
Gminy miejskie	236	209	22	5
Gminy miejsko-wiejskie	677	512	107	58
Gminy wiejskie	1 498	898	351	249
Dolnośląskie	169	159	7	3
Kujawsko-pomorskie	144	87	34	23
Lubelskie	213	155	31	27
Lubuskie	82	49	25	8
Łódzkie	177	106	43	28
Małopolskie	182	138	31	13
Mazowieckie	314	190	67	57
Opolskie	71	57	8	6
Podkarpackie	160	71	53	36
Podlaskie	118	55	32	31
Pomorskie	123	104	15	4
Śląskie	167	151	10	6
Świętokrzyskie	102	54	12	36
Warmińsko-mazurskie	116	68	38	10
Wielkopolskie	226	161	54	11
Zachodniopomorskie	113	78	22	13

Według stanu w dniu 31 grudnia 2023 r. w Polsce odnotowano:

- **43 parki kulturowe** (o łącznej powierzchni 139 km²), usytuowane na terenie 38 gmin;
- sporządzenie **planu ochrony parków kulturowych** potwierdzono **w 27 gminach**, a w 5 gminach plan ten był w trakcie sporządzania;
- przyjęcie w **1 305 gminach** (52,7%) **gminnego planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych**;
- wyznaczenie w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego **strefy ochrony konserwatorskiej w 1 683 gminach** (67,9%).

Wnioski końcowe i rekomendacje

Niniejszy raport zawiera informacje podsumowujące drugie ogólnopolskie badanie statystyczne³⁷ o symbolu 1.28.11 *Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami w samorządzie gminnym* przeprowadzone w 2024 r. we wszystkich gminach (2477) w Polsce. Pozyskano dane według stanu w dniu 31 grudnia 2023 r. Raport dostarcza informacji o pracach odnoszących się do ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na podstawie danych pozyskanych od przedstawicieli urzędów gmin.

Podstawowe informacje porównano z wynikami pierwszej edycji badania (realizacja w 2019 r. wg stanu w dniu 30 czerwca 2019 r. a w zakresie finansowania ochrony zabytków i dotacji na zabytki zgromadzono informacje za 2018 r.). Jednak ze względu na zmiany wprowadzone w sprawozdaniu na potrzeby drugiej edycji badania, porównanie wyników badań nie było możliwe w pełnym zakresie.

Zgromadzone dane, na temat działań podejmowanych w gminach z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, mogą stanowić cenne źródło informacji dla władz samorządowych jak i administracji rządowej. Gminne ewidencje zabytków stanowią istotne dopełnienie innych rejestrów gdyż obejmują nie tylko zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków oraz zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkich ewidencjach zabytków, ale także inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Informacja o wprowadzaniu przez gminy gminnych lub lokalnych programów rewitalizacji, ustanowienia parków kulturowych, wprowadzania ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego pozwala zdiagnozować w jakim zakresie jednostki samorządu terytorialnego wykorzystują będące w ich kompetencjach instrumenty ochrony zabytków.

Przyjętą obecnie cykliczną realizację badania *Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami w samorządzie gminnym* co 4 lata można uznać za właściwe na podstawie dotychczasowego doświadczenia z 2 edycji tego badania.

Ważnym efektem przeprowadzonych prac, jest wypracowanie metodologii i narzędzi gromadzenia danych o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w samorządzie gminnym. Opracowany zestaw zmiennych badania odwzorowanych w „Sprawozdaniu o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w samorządzie gminnym” (symbol KK-2), po nieznacznych korektach, może stanowić narzędzie gromadzenia danych także w kolejnych okresach. Utrzymanie podstawowej struktury sprawozdania umożliwi budowanie szeregów czasowych na podstawie zebranych danych.

Podczas realizacji badania najwięcej pytań ze strony sprawozdawców dotyczyło tematu finansowania ochrony zabytków poprzez udzielanie dotacji na dofinansowanie prac oraz finansowanie opieki nad zabytkami w gminie poprzez finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku, do którego gmina posiada tytuł prawny. Problemem było głównie ustalenie poprawnej wysokości środków przeznaczonych na te cele w 2023 r. Szczególnie problematyczne okazało się to dla dużych miast na prawach powiatu, w których przygotowanie rzetelnych danych wymagało zebrania informacji od wielu podległych jednostek organizacyjnych urzędu miasta.

Ponadto, w przypadku pytań w zakresie gminnej ewidencji zabytków pojawiały się wątpliwości ze strony sprawozdawców dotyczące definicji zabytku nieruchomego, wpisów i skreśleń oraz samej liczby zabytków.

W obecnej edycji badania pomocne okazało się rozwiązanie zaproponowane przez Narodowy Instytut Dziedzictwa, polegające na umieszczeniu na stronie internetowej NID poradnika pytań i odpowiedzi (Q&A), o którym zostały poinformowane urzędy gmin. Umieszczone tam zostały najczęściej pojawiające się pytania wraz z odpowiedziami i bardziej szczegółowymi objaśnieniami i przykładami dotyczącymi problematycznych kwestii.

³⁷ <https://bip.stat.gov.pl/dzialalnosc-statystyki-publicznej/program-badan-statystycznych/pbssp-2023/>

Na podstawie kontaktów ze sprawozdawcami, oraz zgłaszanymi przez nich wątpliwościami co do właściwego rozumienia pytań ujętych na sprawozdaniu, w kolejnej edycji badania konieczne jest:

1. uszczegółowienie definicji dotyczących zabytków - dział 1 sprawozdania,
2. umieszczenie szczegółowych objaśnień do działu 3,
3. uzupełnienia objaśnień do działu 4 o pewne zasady, które będą pomocne w rzetelnym przygotowaniu danych.

Wykaz załączników

- Załącznik 1. Wzór Sprawozdania KK-2 o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w samorządzie gminnym
- Załącznik 2. Tablice wynikowe za 2023 r. na podstawie danych zgromadzonych z wykorzystaniem sprawozdania KK-2
- Załącznik 3. Sprawozdanie KK-2_2023_Zbiór identyfikowalnych danych jednostkowych